

REKOMENDACIJOS TĖVAMS

apie vaikų ir jaunimo
kritinio mąstymo ugdymą

Projektas „Kritinio mąstymo kompetencijų plėtojimas neformaliojo ugdymo veiklose
(Kritinis mąstymas – neformaliajam ugdymui)“
Nr. VP1-2.2-ŠMM-10-V-02-017

REKOMENDACIJOS TĖVAMS

apie vaikų ir jaunimo kritinio mąstymo ugdymą

VILNIUS 2014

Projektą „Kritinio mąstymo kompetencijų plėtojimas neformaliojo ugdymo veiklose
(Kritinis mąstymas – neformaliajam ugdymui)“ (SFMIS Nr. VP1-2.2-ŠMM-10-V-02-017)
finansuoja Lietuvos Respublika
Projektą iš dalies remia Europos Sąjunga

Projekto vykdytojai:

VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras
Mažeikių „Žiburėlio“ pradinė mokykla
Molėtų gimnazija
Šilutės pirmoji gimnazija
Vilniaus Simono Daukanto progimnazija
Vilniaus „Vyturio“ pradinė mokykla
Lietuvos skautija

Rekomendacijų rengėjas

VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras

Rekomendacijas rengė:

Evaldas Bakonis
Valdonė Indrašienė
Urtė Penkauskaitė
Daiva Penkauskienė
Tomas Rakovas

Viršelyje – Giedriaus Masalskio nuotrauka

TURINYS

TRUMPAI APIE LEIDINĮ	4
1. KAS YRA KRITINIS MĄSTYMAS IR KODĖL SVARBU JĮ UGDYTI	5
2. KAIP KURTI KRITINIAM MĄSTYMOUI PALANKIĄ APLINKĄ ŠEIMOJE	9
3. KAIP PRASMINGAI SKAITYTI IR DISKUTUOTI ŠEIMOJE	15
4. KAIP UGDYTI KRITINĮ POŽIŪRĮ Į PROBLEMŲ SPRENDIMĄ	26
5. KAIP UGDYTI KRITINĮ MĄSTYMĄ PADEDANT VAIKAMS MOKYTIS NAMUOSE	35
Literatūra	42

TRUMPAI APIE LEIDINĮ

Šios Rekomendacijos skirtos tėvams, auginantiems priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikus. Jų paskirtis – padėti įžvelgti, atpažinti, ugdyti ir plėtoti vaikų kritinio mąstymo gebėjimus šeimoje – kalbant, diskutuojant, skaitant, sprendžiant problemas, padedant mokytis.

Nors leidinys pavadintas Rekomendacijomis, tačiau jis neturi pretenzijų būti griežta instrukcija ar receptu, tinkančiu visiems ir visose situacijose. Leidinio autoriai dalijasi mokslininkų įžvalgomis ir ilgamete darbo su įvairaus amžiaus vaikais bei suaugusiais patirtimi ugdomant kritinį mąstymą, pateikia pavyzdžių ir tikisi, kad tėvai atsirinks tai, kas jiems ir jų vaikams aktualiausia bei tinkamiausia. Galbūt kai kuriomis idėjomis tiesiogiai pasinaudos – išbandys siūlomas veiklas, o gal kils minčių, kaip jas adaptuoti, pritaikyti savo poreikiams, situacijoms.

Leidinį sudaro penki skyriai. Pirmajame pristatoma kritinio mąstymo samprata ir pagrindžiama jo ugdymo svarba, antrajame aiškinama, kaip kurti kritiniam mąstymui palankią aplinką, trečiajame dalijamasi kai kuriomis prasmingo skaitymo ir diskutavimo strategijomis, ketvirtajame pateikiama pavyzdžių, kaip kritiškai žiūrėti į problemas ir jas spręsti, penktajame rekomenduojama, kaip padėti vaikams mokytis ir tapti savarankiškai ir prasmingai besimokančiais. Paskutiniame skyriuje trumpai pristatomi tėvų apklausos apie kritinio mąstymo ugdymo gebėjimų ugdymą namų aplinkoje rezultatai, kurie iš dalies padėjo apsispręsti, ką įtraukti į šias Rekomendacijas, į ką atkreipti dėmesį.

Pagrindinė autorių intencija – parodyti, kad kritinis mąstymas nėra kažkoks sudėtingas procesas, kurį gali „valdyti“ tik profesionalai – mokslininkai ar pedagogai. Suvokus esminius kritinio mąstymo principus galima jį nuosekliai ir kryptingai ugdyti panaudojant kasdienes situacijas, įprastą šeimos gyvenimą.

1. KAS YRA KRITINIS MĄSTYMAS IR KODĖL SVARBU JĮ UGDYTI

Šiame skyriuje pristatoma kritinio mąstymo samprata, paaiškinama, kas yra, o kas nėra kritinis mąstymas, kokie būdingiausi kritiškai mąstančios asmenybės bruožai.

Kritinio mąstymo sąvokos kilmė

Kritinio mąstymo sąvoka kildinama iš graikiškų žodžių „*kritikos*“ – įžvalgus protas, nuovokumas ir „*kriterion*“ – kriterijus, arba tam tikras matas, standartas. Sujungus šias dvi sąvokas galima teigti, kad kritinis mąstymas senovės graikams reiškė įžvalgų protą ar protavimą (samprotavimą), paremtą tam tikrais kriterijais. Plačiai žinomas sokratiškas klausimų formulavimas, diskusijų organizavimas, besiremiantis įžvalgiu, filosofiniu temos ar problemos nagrinėjimu pradedant paprastesniais klausimais ir pamažu pereinant prie sudėtingesnių bei ieškant į juos pagrįstų atsakymų. Toks mokymo (-si) būdas paremtas įsitikinimu, kad daugeliu atvejų nėra iš anksto parengtų ir apibrėžtų atsakymų – juos kiekvienas individualiai turi atrasti pats aktyviai ir iš esmės apmąstydamas net pačius paprasčiausius reiškinius, kurie vėliau gali pasirodyti ne tokie ir paprasti. Antikos filosofų nuomone, *mąstymas – tai darbas, kurį kiekvienas turi atlikti asmeniškai*, nes tik taip siekiama tikrojo pasaulio pažinimo. Žymusis Sokrato posakis „žinau, kad nieko nežinau“, viena vertus, teigia, kad žinojimo net neįmanoma siekti, tačiau, kita vertus, – tai rodo, kad kuo daugiau žinoma, tuo daugiau kyla klausimų ir abejonių, verčiančių ieškoti toliau, tirti, atrasti.

Kritinio mąstymo sąvokos apibrėžimas

Nors apie kritinį mąstymą prirašyta daug, jis plačiai tirtas įvairių sričių mokslininkų, vieno konkretaus apibrėžimo nėra. Mokslinėje literatūroje jų aptinkama daugiau nei šimtas variantų. Tačiau sutariama, kad tai: a) *individualus, asmeniškas bei savarankiškas mąstymo procesas, priimančiant atsakomybę už savo mąstymą*. Tai iš antikos mąstytojų atkeliaujančios minties patvirtinimas, kad niekas kitas už asmenį negali mąstyti ir priimti sprendimų, tačiau jie paveikia ne tik mąstantįjį, bet ir kitus, platesnę aplinką, todėl svarbu mąstyti ir veikti atsakingai; b) iš to kyla išvada, kad kritinis mąstymas yra *socialiai atsakingas mąstymas*, lemiantis bendruomenės ir visuomenės gyvenimą; c) tai *gebėjimas kelti klausimus ir kryptingai ieškoti atsakymų į juos*, nes kritiškai mąstantis žmogus yra smalsus, tiriantis, keliantis prasmingus, pagrįstus klausimus, atkakliai ieškantis atsakymų į klausimus; d) *gebėjimas argumentuoti, pagrįsti savo požiūrį*; tai reiškia, kad neužtenka vien tik pateikti savo nuomonę, dar reikia ją ir apginti, įrodyti savo nuomonės pagrįstumą – kuo ji paremta, kodėl taip manoma, kokių turima faktų bei įrodymų; e) *gebėjimas vertinti įvykį, situaciją, informaciją iš įvairių perspektyvų, nevienareikšmiškai, atsižvelgiant į aplinkybes ir kontekstą*; tai reiškia, kad kritiškas vertinimas yra toks,

kuris remiasi ne nuostata „aš taip manau, nes manau, kad tai teisinga, nes man taip patinka“, o įvairialypiu to paties reiškinio vertinimu, atsižvelgiant į įvairius šaltinius, informaciją, nuomones bei kontekstą, kuriame šis reiškinys egzistuoja; f) *gebėjimas apmąstyti savo ir kitų poelgius, nuomones, vertinimus*; tai reiškia, kad nuolat galvojama apie tai, kokių padarinių gali turėti vienoks ar kitoks mąstymas bei jį lydintys veiksmai, ar jie nepakenks, ar kam nors pagelbės, padės; g) *gebėjimas susilaikyti nuo neapgalvotų, nepagrįstų, išankstinių nuostatų ir vertinimų*; tai reiškia gebėjimą susilaikyti nuo nepamatuotų, nepasvertų, gerai neapgalvotų veiksmų, neįsitikinus jų teisingumu; h) *gebėjimas „pasitaisyti“, t. y. pripažinti klydus*; tai reiškia drąsų ir sąžiningą prisipažinimą, jog nuomonės, veiksmai buvo klaidingi, nepagrįsti, skuboti, vienpusiški ir pan.

Kritiškai mąstančios asmenybės bruožai

Kadangi nėra vieno konkretaus kritinio mąstymo sąvokos apibrėžimo, nėra ir unifikuoto psichologinio kritiškai mąstančios asmenybės portreto. Mozaikiškai jį būtų galima sudėlioti remiantis įvairių mokslininkų tyrimais ir pastebėjimais. J. Dewey (1902) kritiškai mąstančią asmenybę įsivaizduoja kaip *smalsią, atvirą patirčiai*, linkusią kūrybiškai ir kritiškai nagrinėti problemas, R. H. Ennisas (1993) pabrėžia *racionalumą ir refleksyvumą*, padedančius apsispręsti, kuo tikėti, o kuo ne. P. Freire'as (2000) kritiškai mąstančiu žmogumi laiko *laisvą, savarankišką ir nepriklausomą* asmenybę, M. Lipmanas (2003) – *refleksyvią ir gebančią save pataisyti*. R. Paulas, L. Elder (2012) pabrėžia *intelektinę empatiją, intelektinį kuklumą, integralumą, drąsą rizikuoti ir priimti atsakomybę, intelektinį smalsumą, atkaklumą ir ištvėringumą, nešališkumą*, tuo tarpu amerikiečių mokslininkas P. A. Facione bei jo kolegos kaip asmenybės polinkius skiria septynias pagrindines kritinio mąstymo dispozicijas, t. y. *tiesos siekimą* (objektyvumą), *nešališkumą* (skirtingų nuomonių priėmimą ir toleravimą), *analitiškumą* (įvairių šaltinių nagrinėjimą, problemų analizę), *sistemiškumą* (nuoseklų, organizuotą darbą), *pasitikėjimą savimi* (kartu ir atsakomybės priėmimą), *smalsumą* (žinių, patyrimo siekį) bei *brandumą* (refleksiją).

Apibendrinus jau minėtų ir dar nemintų mokslininkų tyrimus galima skirti šiuos kritiškai mąstančios asmenybės bruožus: *smalsumą, atvirumą, drąsą rizikuoti ir priimti atsakomybę, sveiką skepticizmą, polinkį ir gebėjimą tyrinėti, refleksyvumą, nebijojimą klysti, pripažinti klydus ir atidėti sprendimus bei vertinimus, jei dėl jų abejojama*. Kritiškai mąstanti asmenybė nuolat kelia klausimą: o kas, jeigu? Toks klausimas sudaro galimybes atviram, nepriklausomam, netendencingam pasaulio tyrimui ir pažinimui, yra kūrybos bei pažangos akstinas.

Savo prigimtimi kritinis mąstymas yra demokratiškas mąstymas – teigiantis, kad kritiškai mąstančia asmenybe ne gimstama, o tampama, t. y. jo yra ugdoma ir išugdoma. Mokslininkų nuomone, kritinis mąstymas ugdomas, „treniruojamas“ kaip ir bet koks kitas įgūdis ar savybė. Kaip neiškart tampama geru sportininku, taip neiškart tampama kritiškai mąstančiu žmogumi. Siekdamas tapti profesionaliu krepšininku ar teniso žaidėju privalai turėti tikslą ir planą, kaip jo siekti, daug ir nuosekliai treniruotis. Be tikslo mušinėdamas kamuoliuką į sieną ar mėtydamas kamuolį į krepšį rezultato nepasieksi. Tas pat pasakytina ir apie kritinį mąstymą. Jo ugdoma nuosekliai ir kryptingai, pamažu įgyjant kritinio mąstymo patirties, kuri vėliau plečiama, gilinama nuolat mąstant ir permąstant savo bei kitų mintis, veiksmus, poelgius. Mąstyti kritiškai gali bet kokio amžiaus, socialinės padėties, etninės prigimties, kultūrinės aplinkos žmogus, jei tam sudaromos sąlygos ir kryptingai dirbama.

Kritinis mąstymas – tai:

- apgalvotas, nuoseklus, gilus, visose situacijose vienodai doras ir sąžiningas asmens mąstymas;
- asmeniškai ir socialiai atsakingas mąstymas, prisiimant atsakomybę už savo mąstymą;
- tai mąstymas apie mąstymą, jį analizuojant, vertinant ir tobulinant;
- tai tikslingas mąstymas, siekiant nagrinėti ir spręsti svarbius klausimus ir problemas bet kurioje asmeninės, profesinės ar visuomeninės veiklos srityje;
- tai gebėjimas kelti pagrįstus klausimus ir ieškoti argumentuotų atsakymų į juos, renkant, analizuojant ir vertinat įvairialypę informaciją, ją apmąstant prieš darant išvadas;
- tai kontekstualus reiškinys, besireiškiantis nuomonių įvairove;
- tai mąstymas, neturintis „teisingų“ atsakymų monopolio;
- tai drąsa keisti nuomonę, prisipažinti klydus.

Kas nėra kritinis mąstymas

Kartais manoma, kad bet koks protingas, argumentuotas, priežasties-pasekmės ryšiu grįstas mąstymas ir yra kritinis mąstymas. Bet tai viso labo gali te būti *logiškas samprotavimas*. Nedera dėti lygybės ženklą tarp kritinio ir loginio mąstymo. Logiškai mąstyti galima siekiant pasirodyti gudresniam, protingesniam, išmanesniam, norint manipuliuoti kitais ar turint kitų savanaudiškų tikslų. Kritinis mąstymas jautrus aplinkiniams, juo siekiama aukštesnių tikslų, visuotinės gerovės ir teisingumo. *Kritikavimas – taip pat nėra kritinis mąstymas*. Šios dvi sąvokos dažnai painiojamos dėl panašaus žodžių skambesio. Nedera profesionalių kritikų vadinti kritiškai mąstančiais žmonėmis vien dėl to, kad jie rašo kritiškus atsiliepimus apie knygas, filmus ar spektaklius. Tačiau šie žmonės gali būti tokie, jei yra nešališki, nesavanaudiški, gebantys remtis įvairiomis nuomonėmis, daryti originalias, argumentais grįstas ir pagarbias kitų atžvilgiu išvadas. Kritiniu mąstymu taip pat nelaikomos *deklaratyvios žinios – faktai, informacija, reikalaujanti įsiminti, prisiminti ir atkartoti*, pavyzdžiui, įvairios datos, statistiniai duomenys, formulės, išmoktos taisyklės. *Spontaniškas, intuityvus mąstymas* taip pat nelaikomas kritiniu mąstymu, nes jis pagrįstas instinktais, nuojauta, o ne ilgalaikiu mąstymo procesu.

Nekritinis mąstymas – tai:

- kritikavimas siekiant pašiepti, užgauti, išsakyti vienpusišką nuomonę;
- logiškais argumentais grįsti teiginiai, manipuliacijos savanaudiškumo tikslais;
- įsimenamos, pakartojamos, atgaminamos žinios, faktai;
- spontaniški sprendimai, priimti intuityviai, nemąstant, nesvarstant.

Kodėl svarbu ugdyti vaikų kritinį mąstymą?

Iš dalies į šį klausimą atsakyta pristatant kritinio mąstymo sąvoką. Tačiau norisi pabrėžti keletą esminių dalykų. *Pirma*, kiekvienas vaikas turi natūralių prigimtinių galių, kurias būtina skleisti, o ne slopinti. Viena iš šių galių – natūralus noras pažinti save ir supantį pasaulį (prisiminkime nuolatinį mažų vaikų klausinėjimą – „kas čia?“, „kodėl?“). Kritinis mąstymas padeda neprarasti natūralaus smalsumo, moko kelti esminius klausimus ir savarankiškai ieškoti į juos atsakymų, skatina giliai, iš esmės suvokti esminius gyvenimo dėsnius, moko būti laimingais, sėkmingais ir išmintingais žmonėmis. *Antra*, šiuolaikiniame pasaulyje tiek daug įvairios pasiūlos – pradedant informacija, baigiant konkrečiomis prekėmis ir produktais, kad lengva pasimesti ir būti suklaidintam. Kritinis mąstymas moko rinktis ir atsirinkti, suvokti, kas tinka, o kas ne, ko iš tikrųjų reikia, o ko ne, kas svarbu, o kas tėra antraeiliai dalykai. *Trečia*, kasdien susiduriame su mažesnėmis ar didesnėmis problemomis, iššūkiais. Kritinis mąstymas ugdo gebėjimą jas valdyti – suprasti, priimti, spręsti (nebūtinai išspręsti), o kartais – išvengti. *Ketvirta*, globali ir konkurencinga visuomenė nuolat dėl ko nors varžosi ir kartais siekia manipuliuoti kitais. Kritinis mąstymas padeda atsispirti manipuliavimui, nesąžiningiems sandoriams, žalingiems asmeniui ir aplinkiniams. *Penkta*, kritiškai mąstantys žmonės, nors ir yra „nepatogūs“ (trukdo greitai tvarkyti reikalus), būtini kiekvienai visuomenei, siekiančiai darnos, tiesos ir pažangos.

„Didžiausia nekritiškumo grėsmė yra ta, kad nekritiškas žmogus dažniausiai nepastebi savo negebėjimo ne tik pasipriešinti manipuliavimui, bet ir negebėjimo kontroliuoti savęs ir savo veiksmų.“

Liutauras Degėsys

2. KAIP KURTI KRITINIAM MĄSTYMOUI PALANKIĄ APLINKĄ ŠEIMOJE

Kritinis mąstymas – tai vertingų mąstymo gebėjimų ir nuostatų visuma, padedanti geriau pažinti pasaulį, informacijos gausoje atsirinkti vertingas žinias, pažinti savo mąstymą bei daryti sėkmingus sprendimus. Šių mąstymo įgūdžių lavinimas yra ilgalaikis procesas, galintis trukti visą gyvenimą, tačiau pradėti juos ugdyti įmanoma jau ankstyvoje vaikystėje. Kasdienis bendravimas šeimoje gali tapti svarbiausiu pagrindu vaikų (taip pat ir tėvelių!) kritiniam mąstymui skleisti, tačiau tam būtina sukurti tinkamas sąlygas. Šiame skyrelyje pateikiame keletą svarbių taisyklių, kurios padės sukurti kritiniam mąstymui palankią aplinką šeimoje.

Atvirųjų klausimų svarba

„Mokykitės iš vakarykštės dienos, gyvenkite šiandieną ir tikėkitės rytojaus.
Svarbiausia – nesiliauti klausinėti.“

Albert Einstein

Norint užmegzti prasmingą abipusį dialogą su vaikais, gali prireikti įdėti nemažai pastangų. Čia jums pravers atvirieji klausimai. Atvirieji klausimai – tai tokie klausimai, kurie savaime reikalauja išsamesnio atsakymo nei „taip“ ar „ne“. Šie klausimai padeda sužadinti vaikų mąstymą ir pradėti įdomų bei įsimintiną pokalbį. Atsakydami į atvirose klausimus, vaikai gali nustebinti įvairiais netikėtais ar neįprastais atsakymais, tai leis jums geriau suprasti, ką vaikas galvoja ir jaučia, o pačiam vaikui padės geriau pažinti savo pačių mintis bei aplinkinį pasaulį.

Atvirieji klausimai bendraujant gali padėti tėvams mokytis drauge su vaikais. Užduodant atvirose klausimus ir stengiantis išsamiai į juos atsakyti, žadinamas kūrybiškumas, vaizduotė, mokomasi logiškai reikšti mintis, daryti išvadas. Visa tai – reikšmingi kritinio mąstymo gebėjimai, kuriuos gali ugdytis tiek vaikai, tiek suaugusieji. Su atvirųjų klausimų pagalba užmegztas pokalbis gali tapti tikru abipusiu dialogu, kuriame ir vaikai, ir tėvai mokysis naujų dalykų bei geriau pažins vieni kitus.

Be to, atvirieji klausimai padeda vaikams lavinti kalbos ir pasakojimo įgūdžius, nes norint atsakyti į klausimą pradžioje reikia pačiam suformuluoti mintis. Šitaip vaikai gali pažinti naujus būdvardžius ir prieveiksmius, kurie padės išsamiau apibūdinti įvairius daiktus ar įvykius, skirtingus žmones, jų elgesį. Laisvai reiškiant mintis ir ieškant naujų žodžių plečiamas vaiko žodynas bei gebėjimas pasakoti, formuluoti mintis.

Atvirieji klausimai padeda vaikams mokytis spręsti problemas. Šie klausimai neturi teisingų ar klaidingų atsakymų, tačiau kiekvienu atveju vaikas skatinamas pats atrasti ir išreikšti tinkamiausią atsakymą. Kiekvienas klausimas tampa tam tikru mažu „iššūkiu“, kurį vaikas turi savarankiškai išspręsti, sugalvoti išsamų ir prasmingą atsakymą. Būtent toks mąstymo proce-

sas būdingas sprendžiant ir kitas problemas, taigi ugdant šiuos gebėjimus nuo mažens sėkmingai ugdomi mąstymo įgūdžiai, kurių vėliau prireiks savarankiškai sprendžiant gyvenimo kelyje sutiktus klausimus ir uždavinius.

Kas yra atvirieji klausimai?

Kaip jau minėta, atvirieji klausimai – tai klausimai, kurie reikalauja išsamaus atsakymo, paaiškinimo, apibūdinimo. Į šiuos klausimus neįmanoma atsakyti vienareikšmiškai – „taip“ arba „ne“.

Atvirieji klausimai pradedami klausiamaisiais žodeliais „kas?“, „ko?“, „kam?“ „ką?“, „kuo?“ „kur?“, „kada?“, „kaip?“, „kodėl?“, „koks / kokia?“ ir kt.

Atvirųjų klausimų pavyzdžiai:

Kas?	Kas tau labiausiai patiko? Kas šiandien mokykloje buvo įdomiausia?
Ko?	Ko šiandien išmokai? Ko labiausiai nemėgsti?
Kam?	Kam šiandien prireikė daugiausia pastangų?
Ką?	Ką šiandien veikėte per pamoką? Ką geriausiai atsimeni? Ką įdomaus išmokai?
Kuo?	Kuo labiausiai pasitiki? Su kuo šiandien daugiausia bendravai?
Kur?	Kur lankėtės per ekskursiją? Kur tau buvo linksmiausia?
Kada?	Kada nusprendei ... ?
Kodėl?	Kodėl tau patinka ši muzika? Kodėl pasirinkai tokias spalvas piešinyje?
Kaip?	Kaip į tavo darbą reagavo mokytoja (-s)? Kaip elgėsi kiti?
Koks / kokia?	Koks žaidimas / pamoka tau labiausiai patiko?

Užduodant atvirojo tipo klausimus labai svarbu skirti vaikui pakankamai laiko į juos atsakyti. Neverta tikėtis, kad vaikai tuoj pat išsamiai atsakys į pateiktą klausimą. Mąstymui reikia *laiko*, taigi uždavus atvirojo tipo klausimą svarbu vaiko neskubinti, palaukti, kol vaikas sugalvos, kaip į jį atsakyti. Šitaip pokalbyje gali atsirasti neįprastų tylos pauzių, tačiau nereikėtų jų bijoti. Jei vaikui sunku atsakyti į jūsų pateiktą klausimą, galite padėti atsakyti užduodami tolesnius tikslinančius klausimus. Pavyzdžiui, jei paklaustas: „Kas šiandien buvo įdomiausia mokykloje?“ vaikas atsainiai ar nedrąsiai atšaukia: „Nežinau!“, tuomet galite paklausti konkrečiau: „Ką šiandien veikėte per dailės pamoką? Ko mokėtės per matematiką?“

Svarbiausia, kad pokalbis su vaiku nebūtų vien apklausa informacijai surinkti. Reikia turėti omenyje, jog pokalbis – tai dialogas, kuriame abi pusės bendrauja lygiavertiškai, vyksta informacijos, nuotaikų, emocijų, įspūdžių mainai. Jei vaikas ir toliau vengia atsakyti į jūsų pateikiamus klausimus arba atsako labai siaurai, galite jam pagelbėti pasidalydami įspūdžiais ar įvykiais, kuriuos tądien patyrėte patys. Papasakokite apie savo dieną, kaip šiandien jaučiatės, ką įdomaus pamatėte ar nuveikėte. Šitaip parodysite tinkamą atviro bendravimo pavyzdį ir paskatinsite vaiką pasidalyti savo mintimis.

Pokalbiai apie kasdienes įvykius. Keletas patarimų, kaip bendrauti su vaikais apie kasdienes įvykius ir lavinti jų mąstymą:

- Klauskite daugiau atvirųjų, konkrečių klausimų. Ne „kaip sekėsi?“, o „ko šiandien išmokai?“
- Klauskite apie jums žinomus reikšmingus įvykius: „Kas labiausiai patiko per ekskursiją?“, „Kokios egzamino užduotys buvo sunkiausios?“
- Skirkite dėmesio geriems dalykams: „Kas šiandien labiausiai pralinksmino?“
- Pasidalykite įspūdžiais apie savo dieną, kas įdomaus šiandien nutiko jums?
- Atidžiai klausykitės, ką vaikas atsako, pasakoja, stenkitės suprasti vaiko emocijas.
- Numatykite laiko dienos įvykiams aptarti, leiskite įspūdžiams „susigulėti“, neskubėkite klausti vos grįžus iš mokyklos / darbo.

Atvirųjų klausimų svarba žinoma įvairių sričių profesionalams – gydytojams, žurnalistams, mokytojams, psichologams, pardavėjams ar vadovams – žmonėms, kuriems nuolat tenka bendrauti su kitais. Daugumai šių profesijų žmonių – tai kasdienis darbo įrankis ir metodika. Lygiai taip pat atvirieji klausimai gali tapti „profesionalių“ auklėjimo ir ugdymo įrankiu šeimoje, skatinančiu bendravimą ir ugdančiu vaikų mąstymo gebėjimus.

Žaidimas „Klausimai be galo“. Mokytis drauge su vaikais kelti atvirusius klausimus padės šis linksmas žaidimas. Vienas paklausia atvirojo klausimo, o kitas stengiasi jį atsakyti kitu atviruoju klausimu. Tai atrodo maždaug taip:

T.: Ką šiandien veikei mokykloje?

V.: Kodėl klausai?

T.: Domiuosi, ką įdomaus nuveikei?

V.: Kas tau įdomu?

T.: Kokios pamokos šiandien buvo?

V.: Kaip tu manai?

T.: Kodėl išsisukinėji nuo atsakymų?

V.: Kiek šis žaidimas tęsis?

T.: O ką norėtum veikti?

V.: Ką valgysim pietums?

T.: Ko norėtum?

.....

Tęsiama tol, kol pasidaro labai juokinga. Žaidimas tinka mokyklinio amžiaus vaikams. Jis lavina mąstymą, padeda suprasti klausimus ir mokytis juos formuluoti. Pažadus tokį žaidimą atsakyti į klausimus bus vieni juokai 😊

Kritinį mąstymą skatinanti aplinka

Norėdami padėti vaikams mokytis savarankiškai spręsti problemas, turite sudaryti namie tam palankias sąlygas. Štai keletas patarimų, padėsiančių šeimoje kurti aplinką, kurioje vaikai galėtų ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus.

Galimybė žaisti. Šveicarų psichologas Jeanas Piaget (1896–1980), tyrinėjęs vaikų pažinimo raidą, teigė, jog žaidimas – vaikystės darbas. Tai reiškia, kad žaidimas vaikams nėra vien pramoga ar laisvalaikio užsiėmimas – tai būtina sąlyga sveikai ir sėkmingai augti. Iš tiesų žaidimai padeda vaikams pažinti pasaulį ir savo veiksmus bei lavinti pažintinius gebėjimus. Svarbu sudaryti vaikams erdvę žaisti ir skirti laiko žaidimams tiek lauke, tiek viduje, kurių metu vaikai galėtų saugiai eksperimentuoti, pažinti įvairius daiktus ir reiškinius. Kiekvienas vaikiškas eksperimentas, pavyzdžiui, šaukštelio ridenimas ant stalo ar vandens pilstymas iš vieno indelio į kitą, yra reikšmingas, nes padeda išmėginti kažką naujo bei pažinti įvairių veiksmų rezultatus ir pasekmes. Šis neformalus tyrinėjimų ir bandymų procesas – labai svarbus kritinio mąstymo elementas.

Skatinkite vaikus reikšti savo nuomonę. Įvairūs klausimai, bendros veiklos ir įvykių aptarimas drauge padeda šeimos nariams geriau pažinti vieniems kitus, o vaikams – mokytis pažinti ir savarankiškai reikšti mintis. Taip skatiname ne tik bendravimą, bet ir nepriklausomą vaikų mąstymą. Taigi svarbu sukurti erdvę, kurioje būtų įprasta dalytis nuomonėmis ir klausti klausimų. Svarbiausia vaikams parodyti, kad asmeninės nuomonės raiška vertinga ir pageidaujama, o klausimai – skatinami. Bendraujant nėra teisingų ar klaidingų atsakymų, ir joks klausimas nėra kvailas. Ilgainiui tai padės išugdyti vertingus įgūdžius, nebijoti samprotauti, abejoti ir klausti.

Skatinkite savarankišką vaikų mąstymą atviraisiais klausimais. Padėkite vaikams pasijausti savarankiškais mąstytojais ir tyrinėtojais, klausdami įvairių klausimų ir padėdami jiems patiems rasti atsakymus. Užuoat iš karto atsakydami į vaikų užduodamus klausimus, verčiau jų paklauskite: „Kaip tu manai? Kaip tau atrodo, kas čia vyksta? Kaip tai veikia?“ Neskubėkite taisyti vaikų, net jei manote, kad jų atsakymai klaidingi. Verčiau įvertinkite ir paskatinkite savarankiško mąstymo pastangas atsakydami, pavyzdžiui: „Labai įdomu, o kodėl taip manai? Papasakok daugiau!“ Svarbu gerbti vaiko atsakymus, kad ir kokie keisti jie būtų. Čia svarbus pats procesas ir mąstymo įgūdžiai, kurie šitaip savarankiškai samprotaujant padės vaikui atrasti teisingas žinias ir mokytis daryti sprendimus.

- 1) Padėkite vaikams kelti hipotezes.** „Kaip manai, kas nutiks, jei ... ?“, „Pamėginkime nuspėti, kas bus toliau?“, „Įsivaizduok, kas atsitiktų, jei padarytume šitaip ... ?“ Tokie ir panašūs klausimai kasdienėje veikloje padės sužadinti vaikų smalsumą.
- 2) Padėkite vaikams ieškoti papildomos informacijos.** Paskatinkite vaiką labiau pasidomėti reiškiniu, ieškoti papildomų žinių sakydami, pavyzdžiui: „Kaip manai, kur galėtume apie tai sužinoti daugiau? Kas mums galėtų padėti išsiaiškinti?“, „Tėtis daug apie tai žino, gal paklauskime jo? O gal pamėginkime paieškoti informacijos internete?“ Gebėjimai savarankiškai ieškoti informacijos ir pasirinkti patikimus žinių šaltinius labai svarbūs kritiniam mąstymui ir būtini šiuolaikinio gyvenimo įgūdžiai.
- 3) Skatinkite galvoti kitaip.** Atradus vieną atsakymą į klausimą ar vieną būdą problemai spręsti, paraginkite vaikus sugalvoti naujų atsakymų ir sprendimo būdų. Tarkim, jei vaikas išmoko savarankiškai išsikepti blynus, tuomet paklauskite: „Kaip dar galėtume tai padaryti?“, „Kaip galėtume juos pagerinti?“, „Pagalvokime, kokie dar nauji sprendimo būdai čia įmanomi?“

4) Leiskite vaikams spręsti problemas patiems. Neskubėkite patys už vaikus išspręsti visų jiems kylančių problemų, padėkite jas nagrinėti užduodami tinkamus klausimus, suteikdami reikalingos informacijos ir žinių. Gebėjimas „išbūti“ su problema arba „toleruoti“ problemos keliamą diskomfortą – neatsiejama savarankiško mąstymo dalis. Vaikai turi pažinti diskomfortą, kurį sukelia neišspręstas klausimas, mokytis jo nebijoti ir stengtis jį įveikti, kad galėtų patirti atradimo džiaugsmą ir malonumą, kuris ateina išsprendus problemą. Kartu tai padeda vaikams ugdyti savivertę ir supratimą, kad jie patys pajėgūs įveikti sunkumus. Žinoma, ne visuomet vaikams leidžiama spręsti patiems, kyla įvairių situacijų, kai dėl laiko stokos ar kitų aplinkybių tėvai privalo parodyti tinkamus sprendimus. Tokiose situacijose visiškai normalu padėti vaikams parodant tinkamą sprendimą. Reikia atsiminti, kad daugybės dalykų vaikai išmoksta vien stebėdami suaugusiuosius. Vis dėlto, kur įmanoma, svarbu suteikti vaikams laiko spręsti iškilusias problemas patiems, nes tai padeda ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus.

Ugdant ir puoselėjant kritinį mąstymą šeimoje svarbu suprasti, kad **mąstymui reikia laiko**. Taigi šeimai svarbu skirti pakankamai laiko bendrauti, žaisti, drauge kelti klausimus, aptarti dienos įvykius, skaityti, žiūrėti filmus ir kitaip veikti kartu. Tėvams užduodant tinkamus klausimus ir skiriant pakankamai laiko vaikams savarankiškai juos apmąstyti ugdomi neįkainojami vaikų pažinimo gebėjimai ir plečiamos mąstymo galimybės. Kartu tai padeda šeimoje puoselėti artimo ir nuoširdaus bendravimo aplinką. Šioje knygelėje pateikiame užsiėmimų pavyzdžių, kurie padės šeimos nariams drauge su vaikais lavinti kritinį mąstymą.

Vaikų skatinimas ir pagyrimai. Pagyrimai – svarbi vaikų auklėjimo dalis, padedanti ugdyti vaikų pasitikėjimą savimi bei skatinanti tobulėti. Vis dėlto norint, kad pagyrimai būtų naudingi vaikams, svarbu atkreipti dėmesį į keletą reikšmingų patarimų:

1) Girti reikėtų vaiko veiksmus ir pastangas, o ne asmenines savybes. Norėdami pagirti vaiką už puikiai atliktą darbą ar gerą elgesį, užuot sakę: „Šaunuolis (-ė)!“ arba: „Koks tu protingas!“, verčiau sakykite: „Kaip šauniai padirbėjai!“ arba: „Matau, kad šiandien labai pasistengei“. Giriama už pastangas vaikai išmoksta stengtis ir ateityje susidūrę su sunkumais yra linkę įdėti daugiau pastangų, kad įveiktų iškilusias problemas (Dweck, 2007). Be to, tyrimai atskleidžia, jog vaikai, kuriems nuolat buvo kartojama, kokie jie protingi ir šaunūs, ateityje susidūrę su sunkumais, jausdami nesėkmės tikimybę, linkę pasiduoti. Po patirtos nesėkmės norėdami neprarasti pripažinimo ir nesijausti „nebe tokie šaunūs ar protingi“ vaikai ima vengti rizikos ir nustoja stengtis (Dweck, 2007). Taigi skatinant vaikus tobulėti ir nebijoti ateityje imtis dar didesnių iššūkių, reikėtų stengtis vaikus pagirti už jį darbą įdėtą pastangas, konkrečius darbus.

2) Stenkitės užmegzti pokalbį, o ne tik įvertinti. Puikus pavyzdys – vaikų piešiniai. Jei vaikas parodo savo nupieštą piešinį, užuot sakę, kad paveikslas labai gražus, verčiau paklauskite apie jį daugiau. Pasidomėkite, kas jame nupiešta, kas pačiam vaikui piešinyje labiausiai patinka, kodėl pasirinko tokias spalvas. Galite pagirti konkrečias piešinio detales, spalvas ar objektus. Toks pokalbis vertingas dėl keleto priežasčių. Visų pirma užuot trumpai pagyrę vaiko darbą galėsite išsamiau ir daugiau pabendrauti, tai leis geriau suprasti, kas vaikui svarbu, ką vaikas mąsto. Antra, padėsite vaikui lavinti mąstymą ir kalbą, mokytis reikšti mintis ir apibūdinti dalykus. Šių įgūdžių lavinimas svarbus tiek mažiems vaikams, tiek paaugliams. Kartu skatinsite vaikų pasitikėjimą savimi, nes bendraudami su jumis vaikai jaus jūsų dėmesį ir pasijus vertinami.

- 3) **Pagirkite gerą elgesį.** Visuomet parodykite, kad jums patinka konkretus vaiko elgesys. Pavyzdžiui: „Man labai patinka, kaip gražiai šiandien susitvarkei kambarį!“ arba: „Džiaugiuosi, kad šiandien grįžai namo sutartu laiku“.
- 4) **Pagirkite vaiko tobulėjimą.** Visi žmonės mokosi iš bandymų ir klaidų. Pagirkite net mažiausius teigiamus pokyčius, kai pastebite, kad vaikas tobulėja ir mokosi iš savo klaidų. Labai svarbu nuolat vertinti procesą, o ne tik rezultatus. Šitaip vaikai mokysis tobulėti.
- 5) **Girkite nuoširdžiai ir konkrečiai.** Stenkitės girti vaikus tuomet, kai iš tiesų vertinate vaikų elgesį. Nenuoširdūs pagyrimai gali būti ne tik neefektyvūs, bet net žalingi. Girėdami nenuoširdžius, bendro pobūdžio pagyrimus vyresni vaikai gali jaustis manipuluojami ar nesuprasti. Vengdami pasirodyti nenuoširdūs, stenkitės dažnai nevartoti spontaniškų, perdėtų komplimentų vaikams ir abstrakčių pagyrimų, tokių kaip „šaunu“, „nuostabu“, „labai gražu“. Tokiomis pagyromis vaikai dažniau linkę abejoti, net jei sakote tai iš visos širdies.

Apibendrinę kritinio mąstymo tyrimus (Steele, Meredith, 1997; 2010) ir pedagoginę patirtį galime teigti, jog kritinį mąstymą skatinančiai aplinkai būdingiausi šie bruožai:

- laikas, skiriamas mąstymui, kai vaikai nėra skubinami priimti sprendimų ir turi laiko pagalvoti;
- pagarba ir tolerancija įvairioms nuomonėms, kai kiekvienas gali išsakyti savo mintis ir būti išgirstas nebijodamas, kad bus pasijuokta ar pasityčiota iš kitokios, skirtingos nuomonės;
- leidimas rizikuoti, kai leidžiama kalbėti net tada, kai nėra tvirtos nuomonės, kuo nors abejojama;
- aktyvumas ir bendradarbiavimas, kai vaikai skatinami dirbti drauge ir mokytis vieni iš kitų bei aplinkos;
- smalsumas ir aktyvus tyrinėjimas, kai vaikai gali tyrinėti įvairius reiškinius, problemas;
- refleksija, kai vaikai skatinami apmąstyti savo pačių ir kitų mintis bei veiksmus;
- galimybė atidėti sprendimus ir keisti nuomonę, t. y. nedaryti išvadų neįsitikinus, kad jos pagrįstos, bei galimybė pakeisti ankstesnę nuomonę atsiradus svaresnių argumentų.

Apibendrinimas

Šiame skyrelyje aptarėme svarbiausius principus, padedančius kurti kritiniam mąstymui palankią aplinką namuose bei sudaryti sąlygas lavinti vaikų kritinio mąstymo įgūdžius kasdien bendraujant su tėvais. Taip pat išsiaiškinome, kad:

- Atvirieji klausimai – reikšminga kasdienio bendravimo priemonė, skatinanti aktyvų mąstymą. Užduodant atvirusius klausimus vaikai skatinami savarankiškai spręsti problemas, lavinti kalbos įgūdžius ir vaizduotę.
- Skatinimai ir pagyrimai – svarbi auklėjimo dalis, tačiau siekiant lavinti vaikų darbštumą ir norą tobulėti reikėtų stengtis girti vaikus už konkrečius darbus ir įdėtas pastangas, o ne asmenines savybes.
- Lavinant vaikų kritinio mąstymo gebėjimus svarbu sudaryti sąlygas jiems patiems spręsti iškilusius klausimus, skirti pakankamai laiko sprendimų paieškai, skatinti refleksiją, raginti drąsiai reikšti mintis ir leisti klysti.

3. KAIP PRASMINGAI SKAITYTI IR DISKUTUOTI ŠEIMOJE

Šiame skyrelyje pateiksime pavyzdžių, kaip ugdyti vaikų kritinį mąstymą drauge skaitant knygas, žiūrint filmus, televizijos laidas, prasmingai aptarti jų turinį, įdomiai diskutuoti ir patirti bendravimo malonumą. Kiekvienas pavyzdys paremtas moksliai pagrįsta ir praktiškai išbandyta metodologija, padedančia ugdyti atvirumą, smalsumą, laisvą ir nepriklausomą mąstymą.

Dauguma tėvų galėtų patvirtinti, kad būdami maži jie ir jų vaikai mėgo vartyti knygas, klausytis skaitomų pasakų, patys kurti įvairias istorijas. Tačiau vis dažniau konstatuojama, kad vyresniame amžiuje (o kartais ir anksčiau) vaikai mieliau renkasi kitas veiklas nei skaitymą. Todėl pagrįstai keliame klausimą: kodėl vaikai praranda susidomėjimą skaitymu? Atsakymų galima rasti įvairių, tačiau pastebėta, kad:

- skaitymo, kaip malonios veiklos, supratimą keičia jo saistymas su formaliais įpareigojimais – reikia skaityti privalomąją literatūrą ir už ją atsiskaityti; skaitymas vertinamas pagal formaliai apibrėžtus kriterijus;
- vaikai ne visada turi pasirinkimą, t. y. skaitomi tekstai ne visada siejasi su vaikų pomėgiais, neatspindi jų gyvenimo realijų;
- vaikai mokomi pažinti raides, perskaityti tekstą, bet nemokomi prasmingo ir įžvalgaus skaitymo;
- vaikai turi mažai galimybių dalytis savo asmeniškais skaitytojo įspūdžiais, išgyvenimais, šeimose nepakankamai kalbama apie perskaitytas tėvų, vaikų, senelių knygas bei apie tai, kas jose vertinga asmeniškai kiekvienam;
- trūksta žinių ir praktikos, kaip prasmingai kalbėti, diskutuoti apie perskaitytas knygas.

Gerai pagalvoję suvoktume, jog nėra visiškai nemėgstančių skaityti (arba jų tikrai ne tiek daug, kaip manome). Tačiau skaitymas, kaip ir bet kokia kita veikla, gali būti labai nuobodus ir labai smagus, atgrasantis, beprasmiškas arba įtraukiantis, užburiantis užsiėmimas. Skaitant galima ne tik „nukeliauti“ į praėjusius amžius, kitas šalis, patirti nuotykių, jausmingų išgyvenimų, bet ir geriau pažinti save pačius, savo vaikus, kasdienes problemas ir aktualijas, o kartais rasti atsakymą į rūpimą klausimą ar padaryti reikiamą sprendimą.

Kaip skatinti vaikus skaityti?

Pirma, būtina rasti tai, kas kiekvienam vaikui įdomu, ką kiekvienas mėgsta skaityti, o jei nelabai mėgsta, pasiteirauti, kuo apskritai domisi kasdieniame gyvenime, ir skatinti skaityti apie konkrečius daiktus ar reiškinius, susijusius su asmeniniais pomėgiais. Dabar yra daug įvairiausių literatūros kiekvienu mus dominančiu klausimu – mada, sportu, istorija, kelionėmis ir pan. *Antra*, reikia skirti laiko vaikų mėgstamų kūrinių ir (ar) pomėgių aptarimui šeimoje, kalbantis ne tik apie tai, kas patiko ar nepatiko, bet ir apie tai, kas ypatinga kūrinyje, kuo jis

siejasi su vaiko gyvenimu, pomėgiais, ko moko, kodėl jį verta arba neverta skaityti. Trečia, patariama skaityti patiems ir dalytis skaitymu bendrai šeimoje, demonstruojant, kad skaitymas ir jums teikia vertingos patirties, kuria noriai dalijatės su šeima.

Iš vaikystės iškyla toks prisiminimų vaizdas... Vakaras. Esame visi viename kambaryje. Senelis kažką krapšto (gal kemša pypkę ar ką drožinėja), močiutė mezga, o aš, tėtis ir mama skaitome. Tikrai nepamenu ką, tik atmenu iki šiol išlikusį jaukumą, saugumą, ramybę ir tylą, pertraukiamą tėčio nuoširdaus kvatojimo perskaičius kokią nors jam juokingą vietą. Kvato-damas, kartais iki ašarų, klausiamas: „Tėti, kas, kas?“, ne iškart galėdavo atsakyti. O kai perskaitydavo jam juoką sukėlusią ištrauką, tai ir mes puldavome kvatoti iš paskos, tik nežinau, ar dėl to, kad pasakojimas juokingas, ar dėl to, kad tėčio juokas buvo užkrečiamas...

(Iš vienos suaugusios dukters, dabar jau mamos, prisiminimų)

Kaip ugdyti mėstančius skaitytojus?

Ne tiek svarbu, *ką vaikai skaito* – periodinius leidinius, interneto straipsnius, vadovėlius, mokslo ar grožinę literatūrą, svarbiau, *kaip skaito ir ką skaitydami gauna, kaip kuria asmeninę santykį su skaitomu tekstu*. Skaityti galima daug, bet paviršutiniškai, nesigilinant į tekstą, nepačiuopiant svarbių dalykų, neišmokstant nieko naujo. Kad skaitymas būtų prasmingas, skatintų mąstymą, ugdytų, *jo turi būti mokoma*. Pristatome keletą skaitymo strategijų pavyzdžių, iliustruojančių, kaip įtraukti vaikus į aktyvaus skaitymo procesą, skatinantį kelti klausimus, įsivaizduoti, kurti, pasitelkti asmeninę patirtį.

Skaitymas su numatymu. Ši strategija taikoma skaitant drauge su vaiku. Pasirenkamas pasakojamojo pobūdžio tekstas, kuris skaitomas ne visas ištisai, bet su pertraukomis, darant pauzes po tam tikrų teksto dalių, jas aptariant ir numatant tolesnę pasakojimo eigą.

Tekstas skaitomas dalimis, keliant atvirus, mąstymą skatinančius klausimus, o pauzių metu vaikai įtraukiami į ką tik perskaitytos dalies apmąstymą. Pateiksime tokio skaitymo pavyzdį – taip, kaip skaitė tėvai su ikimokyklinio bei jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikais.

N. KEPENIENĖ „MADINGIAUSIAS KROKODILAS“

Pradžia. 1 klausimas

Tėvai: *Skaitysime knygą „Madingiausias krokodilas“. Kaip manote, apie ką ši knyga?*

Vaikų numatymai: *Apie krokodilą, kuris keitė drabužius... Apie krokodilą, kuris darė įvairias šukuosenas... Apie krokodilą, kuris saugojo žuveles ir todėl buvo madingas ir pan.*

Tėvai skaito pirmąją dalį:

Paklausyk, kas nutiko Aistės kojinaitei. Aistutė nebuvo labai netvarkinga mergaitė, tik ne visuomet padėdavo daiktus į vietą. Kartą vonios kambaryje ji nusimovė vieną kojine, nusiplovė vieną koją, o antrąją... pritrūko jėgų. Saldžiai nusiziovavusi, su viena kojine ant kojos nukiūtino miegoti.

2 klausimas

Tėvai: *Kas galėjo atsitikti kojinei, kuri viena liko vonios kambaryje?*

Vaikų numatymai: *Mama kojine įdėjo į skalbimo mašiną... Kojinė gulėjo šlapia ir jai buvo liūdna... Jai buvo liūdna, nes ji buvo viena, ją paliko Aistė ir pan.*

Tėvai skaito antrąją dalį:

– Ak, – išsigando pamesta ant vonios grindų kojine. – Ką daryti? Kaip pavyti?

– Lik pro durų apačią, – patarė dantų šepetukai. Jie buvo išžeidę, kad mergaitė neišsivalė dantų. Kojinė šmurkštelėjo pro plyšį, bet nuvingiavo ne į tą kambarį. Ten ją pagavo vėjas ir nusinešė.

3 klausimas

Tėvai: *Kur vėjas galėjo nunešti kojine?*

Vaikai: *Pas krokodilą!*

Tėvai: *Kodėl?*

Vaikai: *Nes krokodilas madingas... Pakėlė ir padžiovė ant virvės... Kojinė išskrido pažinti pasaulio... Gal ji susirado draugų – kitų skraidančių kojinių? Ir pan.*

Tėvai skaito trečiąją dalį:

Skrenda kojine – gal ir ne visai balta, bet vis dėlto šiek tiek panaši į gulbę, na, jei ne į gulbę, tai gal bent į žąsį.

– O! – nustebo paukščiai. – Koks tamsta paukštis?

Bet kojine išžeidusi nieko neatsakė – nei ji tamsta, nei paukštis. Kilo kilo į viršų ir susidūrė su lėktuvu.

4 klausimas

Tėvai: *Kaip manot, kur skrido lėktuvas?*

Vaikai: *Į Afriką.*

Tėvai: *Kodėl?*

Vaikai: *Nes ten gyvena krokodilai.*

Vaikai: *Ne, ne į Afriką, gal Rusiją, o gal į Aziją.*

Tėvai: *O kas atsitiko kojinei susidūrus su lėktuvu?*

Vaikai: *Lėktuvas apako, nes kojine uždengė jo akis... Jis padarė avariją ir nukrito tiesiai į džiungles, kur gyvena krokodilai... Kojine užsikabino lėktuvui už uodegos ir tapo jo vėliava...*

Tėvai skaito ketvirtąją dalį:

Lėktuvui net variklis užgeso iš nuostabos, jau būtų ir nukritęs, jei kojine nebūtų paklaususi:

– Ar negalėčiau pasilaikyti jums už uodegos, tamsta? – pakartojo naujai išmoktą žodį.

Išgirdęs tokius mandagius žodžius, lėktuvas atsikrenkštė – variklis vėl ėmė ramiai dirbti – ir tarė:

– Žinoma, meldžiamoji.

Gražus pokalbis, tiesa?

Tik per tą kojine lakūnas net pražilo. Lėktuvas skrido į Afriką. Pamačiusi mėlynus Nilo vandenį, kojine nusprendė, kad vertėtų po kelionės išsimaudyti. Maudosi kojine, plaukioja šiltam vandeny, tik kur buvęs, kur nebuvęs atsiiria krokodilas.

5 klausimas

Tėvai: *Kaip manote, kodėl „lakūnas net pražilo“?*

Vaikai: *Matyt, labai išsigando... Niekad nebuvo matęs skraidančios kojinės... Kad skraido, tai niekai, bet kad kalba...*

Tėvai: *Kaip manote, ką pasakys krokodilas?*

Vaikai: *Toliau mandagiai ir gražiai kalbės su kojine... Pasipuoš kojine kaip šaliku... O gal užsimaus ją ant vienos kojos...*

Tėvai skaito penktąją dalį:

- *Ai! Kokia įdomi žuvis... Papsuryčiausiu!*
- *Aš visai ne žuvis, meldžiamasai, – paaiškino kojinė, pavartodama dar vieną naujai išmoktą gražų žodį. – Aš – kojinė.*
- *O kas tai yra? – susidomėjo krokodilas mandagiaja atvykėle.*
- *Ten, iš kur aš atskridau, mus dėvi visi, kurie žiūri mados.*
- *Ir krokodilai? – pasiteiravo žaliaodis.*
- *Ten, iš kur aš atskridau, krokodilų nėra, bet jei būtų, jie, be abejo, dėvėtų.*
- *Gal aš, meldžiamoji, galėčiau dėvėti... jus? – krokodilui net seilė nutišo.*

6 klausimas

Tėvai: *Kaip manote, ar kojinė sutiks su krokodilo pasiūlymu?*

Vaikai: *Sutiks.*

Tėvai: *Kodėl?*

Vaikai: *Nes ji buvo niekam nereikalinga... O aš manau, kad nesutiks, nes ji per maža krokodilui... Gal ji pabijos, kad krokodilas jos nesuplėšytų... O aš manau, kad ji norės būti pačia madingiausia kojine ant krokodilo kojos...*

Tėvai skaito šeštąją dalį:

- *Žinoma, toks gerai išauklėtas krokodilas turėtų dėvėti kojinę, – labai apsidžiaugė pasiūlymu kojinė – juk ji tam ir numegzta, kad būtų dėvima.*
- Nuo to laiko šis krokodilas yra pats madingiausias Nile, nes mūvi kojine ir ją nuolat mazgoja. Beje, jam tai visiškai nesunku. O gal jums gaila Aistės? Man tai labai gaila anos kojinės, kuri liko ant Aistės kojos.*

7 klausimas

Tėvai: *Kodėl rašytojai labiau gaila kojinės, kuri liko ant Aistės kojos, o ne pačios Aistės?*

Vaikai: *O man gaila Aistės, nes ji neturės šitos kojinės... Man jos gaila, nes tėvai neišmokė jos tvarkos... O man negaila, nes ji netvarkinga... Ir man negaila, nes ji nesirūpina savo daiktais... Dabar krokodilas turi kojinę, rūpinasi ja ir yra madingiausias krokodilas Nilo upėje... Rašytojai gaila kitos kojinės, nes ji nepatyrė tiek nuotykių, nepažino pasaulio... O gal dėl to, kad krokodilas ją plovė, o Aistė ne?.. Taigi, kad ji nebuvo madingiausia kojinė, o ta – ant krokodilo kojos – madingiausia...*

Įdomu pastebėti, jog skaitant tekstą įprastu būdu – visą ištisai – jis nedaro tokio didelio įspūdžio ir poveikio kaip skaitomas dalimis. Tekste užslėptas moralas skamba pernelyg tiesmukiškai ir didaktiškai. Daugelis tėvų, išbandžiusių šį skaitymo būdą, sakė:

„Toks skaitymo būdas skatina fantazuoti, mąstyti, tapatinti su patirtimi, kaupti dėmesį, nes vaikai jau žino, kad bus kažko klausama, siūloma įsivaizduoti ir pan.“

„Kelis kartus skaičiau įvairius tekstus savo sūnui. Man padarė didelį išpūdį tai, kad vaikas lengvai keičia pateiktą siužetą ir jį adaptuoja savaip pagal savo patirtį arba jį pritaiko savo neseniai patirtiems išpūdžiams.“

„Stebėtina buvo tai, jog sūnui nereikėjo, atrodo, jokių ypatingų pastangų. Keliame klausimai jam atrodė lengvi ir natūralūs. Man tik kartais reikėdavo priminti, kad mes skaitome knygą, ir pasiūlyti paklausti, kas bus toliau. Gal kiek nusizengdami metodikai diskutuodavome ir kurdavome kartu su vaiku savo siužetus ir istorijas.“

„Vaikui toks skaitymas labai patiko. Kadangi mano sūnus ir šiaip mėgsta kalbėti, tai skaitant bet kokį tekstą jam kyla daugybė klausimų. Pradžioje jis man pasakė, jog nežino, apie ką bus pasakojimas, bet paprašiusi pabandyti sukurti savo variantą gavau bent tris atsakymų versijas. Sūnus greit sugalvodavo įvairius teksto pritaikymus savo siužetui. Nesvarbu, kad tolesnė istorijos eiga netikdavo jo fantazijoms. Paprastai vaiko pastebėjimuose neįtikėtinais lengvai užtekdavo visiems vietas – autoriaus žodžiams ir pramanytiems dalykams.“

„Įžvelgiu „gilesnio“ skaitymo privalumus. Ne tik skaitau ar klausau tekstą, bet gilinuosi ir į tokias detales, kurių mes, suaugusieji, dažniausiai nelaikome svarbiomis ir teieškome esminių teksto dalykų. Sūnus man padėjo suvokti, jog esminiai dalykai tekste gali būti visai ne tie, kurie mums atrodo svarbūs.“

„Vienas tokio skaitymo privalumų – skiriama daugiau laiko ir dėmesio bendravimui su vaiku. Minusas – miegas „nusitempia“ į gilią naktį...“

Pateikėme pavyzdį, kaip galima skaityti neilgą pasakojimą su jaunesniojo amžiaus vaikais. Tokią pačią strategiją, tik pritaikytą filmo žiūrėjimui, galima panaudoti ir vyresniojo amžiaus vaikams.

Filmo žiūrėjimas su numatymu. Antrasis pavyzdys – kinematografinis. *Tai taip pat tekstas, tik kitoks.* Jis ne tik girdimas, skaitomas, bet ir matomas. *Tai taip pat pasakojimas,* turintis savo logiką, struktūrą, veikėjus, detales, lygiai taip pat, kaip ir bet koks rašytinis tekstas. Pateikiame pavyzdį – E. Kusturicos filmo „Liūdnas čigoniukas“ aptarimą iš filmų ciklo „Visi nepastebėti vaikai“. Pateikiami klausimai, kuriuos aptarė tėvai žiūrėdami filmą su įvairaus mokyklinio amžiaus vaikais (nuo 6 iki 14 metų).

FILMAS „LIŪDNAS ČIGONIUKAS“ IŠ FILMŲ CIKLO „VISI NEPASTEBĖTI VAIKAI“

Pradžia

Tėvai: Žiūrėsime filmą „Liūdnas čigoniukas“. Kaip manote, apie ką bus filmas?

Vaikai: Apie liūdną čigoniuką... Apie nusiminusį čigoniuką, kurį kažkas nuskriaudė... Gal jis negavo dovanų... Gal su juo niekas nedraugavo... Apie gyvenimą čigonų tabore...

Tėvai: Dabar žiūrėsime filmo pradžią. (Pradžia: 17.24–18.17)

1 pauzė ir aptariami klausimai

Tėvai: *Ką galite pasakyti apie filmo pradžią? Kas labiausiai sudomino?*

Vaikai: *Pradžia juokinga... Ir šiek tiek graudi... Pastebėjau vaikus... Įdomu, kas jie tokie, kur jie eina... Kol kas nesimato čigoniuko...*

Tėvai: *O kaip galėtų istorija klostytis toliau?*

Vaikai: *Turėtų rodyti vaikus, jų gyvenimą... Gal vaikai bus pakviesti į vestuves?.. Ne, čia tik šiaip sau parodė...*

Tėvai: *Žiūrime toliau. (18.17–21.29)*

2 pauzė ir aptariami klausimai

Tėvai: *Ką galite pasakyti apie šių berniukų gyvenimą? Kas labiausiai įsiminė? Kodėl pagrindinis veikėjas Urošas liūdnas, nors jau ryt išeis į laisvę? Kaip manot, kodėl Urošas atkreipė dėmesį į kalakutą? Apie ką jis galvojo?*

Vaikai: *Jų gyvenimas liūdnas, nes jie yra nelaisvėje... Įdomu, ką jie tokio padarė, kad čia pateko? Man pasirodė, kad jiems čia visai smagu... Jie žaidžia, juokauja, kažin, ar laisvėje jų gyvenimas irgi buvo toks?.. Man Urošas nepanašus į čigoniuką... Jis atrodo mielas ir geras... Kalakutas Urošui priminė namus... Kalakutas yra ženklas to, ko namuose jis bijo...*

Tėvai: *Ką reiškia Urošui sakomi draugo žodžiai: „Gailiesi, kad išvažiuoji? Čia, kur tau sekasi, gali liautis, kai pats to nori. O ten negali liautis kada panorėjęs“.*

Vaikai: *Jis kalėjime yra laimingesnis, nei laisvėje... Jo čia niekas neskriaudžia... Jis čia gali svajoti, žaisti, draugauti... Laisvėje jo laukia piktas tėvas... Jis priklausomas nuo jo... Turi jo klausyti...*

Tėvai: *Kas toliau įvyks?*

Vaikai: *Bus pasakojama apie jo šeimą... Urošas išeis į laisvę... Kažkas atsitiks... Jis pabėgs nuo tėvų ir taps kirpėju... Ne, jį suras tėvai ir jis vėl turės gyventi kaip anksčiau...*

3 pauzė ir aptariami klausimai (21.29–29.04)

Tėvai: *Kodėl filmo veiksmas iš vaikų kolonijos / socializacijos centro buvo perkeltas į stotį? Kokia Urošo šeima? Ką galėtumėt pasakyti apie komendantą Glušicą Glušą? Kokie santykiai su berniukais? Ko atėjo čigonai ir ką jie čia darys? Kodėl Urošas slepiasi? Kaip Urošas reagavo į mamą? Kokie jo santykiai su tėvu?*

Vaikai: *Parodo, kokia yra jo šeima... Šeima yra linksma ir liūdna... Tėtis piktas, o mama gera, bet ji pati bijo tėčio... Komendantas labai linksmas, myli vaikus, jis žino, kas jų laukia laisvėje... Jis panašus į vaikus... Šeima atėjo Urošo... Jis nenori išeiti... Jis džiaugiasi pamatęs mamą... Tik ji jį supranta ir užstoja...*

Tėvai: *Kas įvyks toliau?*

Vaikai: *Jis išeis į laisvę ir pabėgs nuo šeimos... Ne, jis vėl bus priverstas vogti... Mama jį apgins... Jis vėl grįš į kalėjimą...*

4 pauzė ir aptariami klausimai (29.04–33.48)

Tėvai: *Kas labiausiai neįtikėtino įvyko? Ką simbolizuoja kalakutas? Kokių pavyzdžių galime rasti savo gyvenime?*

Vaikai: *Nesitikėjau, kad taip greitai jis vėl grįš į kalėjimą... Nesitikėjau, kad jis vėl bus laimingas grįžęs į kalėjimą... Gal kalakutas reiškia priminimą, koks yra gyvenimas?.. Labai daug*

nelaimingų vaikų... Vaikams kartais labai sunku gyventi namuose, nes jų niekas nesiklauso ir negirdi... Vaikai negali svajoti ir įgyvendinti savo svajonių... Kartais nelaisvėje saugiau nei laisvėje... Čigoniukas visai nepanašus į čigoniuką, jis kitoks...

Tėvai: *Kaip, jūsų manymu, filmo pradžia siejasi su pabaiga?*

Vaikai: *Gyvenime daug linksmy ir liūdny dalykų... Manau, kad jei tau smagu, tai dar nereiškia, kad visą laiką taip bus... Pradžia skirta prajuokinti, nes paskui labai liūdna...*

Tėvai su vaikais žiūrėjo ir kitus filmus – „Aviuką Šoną“, „Babelį“, „Drąsųjį elniuką“, „Liūtą ir kiškį“, „Ežiuką rūke“, „Zuikį“ ir kt. Jie pastebėjo, kad:

- „Labai smagu taip žiūrėti, nes filmas įgauna papildomos įtampos...“
- „Vaikai pastebi detales, kurių kitokiu būdu nepastebėtų.“
- „Vaikai patys kelia klausimus, jų brandumas mus nustebino.“
- „Vaikai aiškiai susieja filmo siužetą su savo gyvenimu...“
- „Sunku taip žiūrėti, nes vaikai nekantrauja sužinoti, kas bus toliau...“
- „Vaikai pyksta, nes sustojama įdomiausioje vietoje...“

Suprantama, ne visus filmus ir ne visada įmanoma bei reikia žiūrėti tokiu būdu. Jei nenorime dirbtinai stabdyti filmo, siūlome aptarimams panaudoti reklamines pertraukas (jei žiūrima per televiziją), padiskutuoti prieš filmo pradžią ir filmo pabaigoje.

Dabar aptarsime skaitymo ir filmo žiūrėjimo su numatymu metodologinius aspektus.

Pasirengimas, teksto (filmo) parinkimas:

1. Pagalvokite apie vaikų poreikius, polinkius, įvertinkite jų skaitymo ir mąstymo galimybes ir į tai atsižvelgdami parinkite pasakojamąjį tekstą ar jo ištrauką, kurio temos, problemos būtų įdomios ir svarbios vaikui.
2. Atsakykite sau į klausimą, kodėl tokiu būdu norima skaityti knygą, žiūrėti filmą? Ką norima su vaikais aptarti, išsiaiškinti? Kuo vertingas tekstas / filmas vaiko asmenybei, jo augimui?
3. Apgalvokite, ar tekstas / filmas leidžia interpretuoti, reikšti įvairius požiūrius ir nuomones, skatina vaizduotę?
4. Įvertinkite, ar tekstas / filmas ne per ilgas ir ne per trumpas? Kuo mažesni vaikai, tuo tekstas turėtų būti trumpesnis.
5. Tekstas turi būti pasakojamo pobūdžio ir pageidautina, kad turėtų tam tikrą netikėtumo momentų, „paslapties“.
6. Pabandykite surasti tekste vietą, kuri, kaip skaitymo pauzė, būtų intriguojanti.
7. Parinkite tekste vietas, ties kuriomis sustosite. Pauzės turi būti daromos tada, kai viena mintis baigiasi, o kita prasideda arba numatomas veiksmo lūžis.
8. Skaidymas į dalis nėra griežtas.
9. Per daug nesusmulkinkite teksto. Svarbu išlaikyti natūralią įvykių tėkmę.
10. Sugalvokite gerų, atvirų klausimų, kurie: a) padėtų suvokti skaitomą tekstą; b) skatintų nuspėti, kas bus toliau, kaip plėtosis veiksmas; c) skatintų teksto ir asmeninės patirties sąsajas; d) nebūtų pernelyg tiesmuki, banalūs; e) būtų įdomūs; f) skatintų vaizduotę, fantaziją, jausmus, emocijas, prašytųsi asmeninio vertinimo.

Skaitymas, filmo žiūrėjimas:

1. Pirmuoju klausimu stenkitės „užvesti“, įtraukti vaikus į skaitymą, filmą nuo pat pirmos minutės, pažadindami jų susidomėjimą tekstu / filmu: apie ką jis? Galima spēlioti remiantis pasakojimo pavadinimu, galima pasufleruoti pateikiant kelias užuominas.
2. Galbūt norėsite, kad vaikai iš pradžių pasidalytų asmeninėmis nuomonėmis tam tikra tema, ar tima tekstui. Pavyzdžiui: „Ar pameni, kaip atrodo krokodilas?..“, „Ar žinai, kur krokodilai gyvena?“
3. Kai perskaitysite pirmąją dalį, užduokite pirmąjį klausimą. Vadovaukite pokalbiui, bet vaiko „nespauskite“ – leiskite jam pagalvoti, išplėtoti savo mintis, abejoti, paklausti. Siekdami išsamesnių atsakymų, paklauskite: „Kodėl taip manai? Kuo remdamasis darai prielaidą, kad...“, „O kaip tai siejasi ...“, „O ar tau patiktų, jei ...?“
4. Tokiu būdu skaitykite visą tekstą / žiūrėkite filmą. Neskubėkite, bet taip pat dirbtinai „nemptkite“ laiko.
5. Užduokite kuo daugiau atvirųjų klausimų, į kuriuos būtų galima atsakyti įvairiai, išsakan skirtingus požiūrius, pažvelgiant į reiškinis iš įvairių pozicijų, skatinkite vaikus „įjungti“ vaizduotę, jausmus, emocijas.
6. Venkite pernelyg paprastų klausimų, nebent jie būtų reikalingi tekstui ar iškilusiems neaiškumams paaiškinti (pvz.: „Ar žinai, ką reiškia žodis „meldžiamasis“?“).
7. Jei žiūrite filmą / skaitote knygą su daugiau vaikų / visa šeima, leiskite visiems pasisakyti, skatinkite vaikų tarpusavio diskusiją.
8. Klausimai turėtų skatinti atvirų, asmeninių nuomonių reiškimą. Pavyzdžiui, kai po filmo peržiūros nagrinėjate kitokio žmogaus supratimo bei asmeninės laisvės problemą, galite paklausti, ar ši problema aktuali Lietuvoje ir kodėl?
9. Paskutinis klausimas turi susieti pradines mintis su paskutinėmis, t. y. palyginti vaikų mintis prieš skaitymą / filmo žiūrėjimą ir po.
10. Neužmirškite apmąstyti visą kūrinį, siedami jį su asmeniniais potyriais, išgyvenimais. Perskaitytę tekstą, peržiūrėję filmą, paklauskite vaikų, kaip jie jautėsi skaitydami tekstą / žiūrėdami filmą, ką sužinojo, patyrė, suprato.

Būkite pasirengę, kad pirmą kartą tokiu būdu skaitant ar žiūrint filmą vaikai gali nesuprasti, kodėl taip darote. Pradėkite nuo mažų atkarpėlių, epizodų. Galite pristatyti tokį aptarimą kaip smagų, intriguojantį užsiėmimą, intelektualinį žaidimą. Leiskite vaikams pajauti, jog nesiruošiate jų kontroliuoti, „egzaminuoti“, rodykite nuoširdų domėjimąsi kūrinium, filmu, vaikų nuomone ir jų patirtimi. Patys įsitraukite į procesą, bet neatsakinėkite už vaikus, nesistenkite „užvesti ant norimo kelio“ – nepirškite savo nuomonės. Klausydamiesi ir klausinėdami daugiau sužinosite apie savo vaikus, vaikai supras, kad jų mintys, nuomonės svarbios, įgis daugiau pasitikėjimo ir kritinio mąstymo patirties.

Skaitymo su numatymu strategijos privalumai:

- skaitymas, filmo žiūrėjimas „suasmeninimas“ per individualios, nepriklausomos nuomonės reiškimą, įsijautimą (visų juslių „įdarbinimą“) į skaitomo / žiūrimo kūrinio kontekstą, veikėjus ir pan.;
- vaikai mokosi atidumo, pastabumo, remtis savo patirtimi, sieti kūrinį su tikrove;
- vaikai motyvuojami įsitraukti į procesą, motyvacija išlaikoma iki galo;

- vaikai nejučia įsitraukia į mokymosi procesą – mokosi aktyviai mąstyti, kelti klausimus, nepajusdami, kad mokosi;
- vaikai mokosi geriau suvokti kūrinį ir savo jausmus, mokytis juos reikšti;
- tėvams suteikiama proga geriau pažinti vaikus, suvokti jų jausmus, mintis, apčiuopti problemas, aptarti sunkius, skaudžius, nepatogius, svarbius ir kt. klausimus turint pretekstą – knygą ar filmą.

Diskusija aktualiais klausimais

Kasdien viešojoje erdvėje – spaudoje, internete, televizijos laidose, kasdieniame gyvenime – susiduriame su aktualiais klausimais, turinčiais nevienareikšmiškų atsakymų. Jei klausimai sunkūs, sudėtingi, nepatogūs, reikalaujantys papildomo dėmesio, žinių ar nusiteikimo svarstyti, dažnai esame linkę juos atidėti į šalį, palikti neapibrėžtai ateičiai ar spręsti kitiems. Tačiau anksčiau ar vėliau gyvenime susiduriame su situacijomis, kai esame priversti svarstyti tokius klausimus. Su jais susiduria ir vaikai. Būdami tėvai, galime palengvinti šį susidūrimą mokydami vaikus konstruktyviai, kritiškai svarstyti net ir sunkiausius klausimus, formuoti nepriklausomą nuomonę ir priimti tinkamus sprendimus.

Įvairaus amžiaus vaikams aktualūs skirtingi klausimai, tačiau yra ir tokių klausimų, kurie tam tikru lygiu rūpi visiems vaikams. Pavyzdžiui, *ar reikia padėti draugui, kai jis to prašo, nors tai gali būti pavojinga pačiam? Ar reikia laikyti patikėtą paslaptį, jei net žinai, kad tai gali blogai baigtis? Kodėl sakoma, kad internetas yra „blogis“, jei jame galima rasti naudingų dalykų?* ir pan. Pateiksime du pavyzdžius, iliustruojančius, kaip diskutuoti vaikams aktualiais klausimais. Pirmasis pavyzdys susijęs su naršymu internete, antrasis – su reklamų įtaka mąstymui ir pasirinkimui.

Interneto naudos ir žalos aptarimas. Diskusiją siūlome pradėti atviruoju klausimu prašant vaikų įvardyti, kas jiems patinka ar nepatinka internete. Svarbu leisti pagalvoti bei paprašyti pateikti kaip galima daugiau teigiamų ar neigiamų dalykų. Net jei pradžioje vaikai sakys, kad jiems viskas internete patinka, pasiūlykite gerai pagalvoti ir prisiminti detales, kurios iš pradžių gali pasirodyti nereikšmingos: *Man patinka tai, nes... Man nepatinka tai, kadangi...*

1 žingsnis. Pagalvoti, prisiminti tai, kas patinka ar nepatinka, bei išvardyti. Paprašykite pagrįsti savo nuomonę, pateikti pavyzdžių. Tėvų klausimai: *Kodėl taip manai, kuo remdamasis taip teigi?*

Toliau siūlome pateikti kitų žmonių nuomonių tuo pačiu klausimu. Tai gali būti šeimos narių nuomonės, žinomų asmenybių, vaikų autoritetų išsakytos mintys, aktualūs straipsniai, televizijos laidos ar kita viešojoje erdvėje pareikšta nuomonė. Tada dar kartą vaikų prašoma įvertinti kitų žmonių išsakytas nuomones ir palyginti su savo nuomone: *Kiti sako, kad... Aš manau, kad... Aš sutinku / nesutinku su nuomone, kad..., nes... Tėvų užduotis – pateikti kuo daugiau klausimų, skatinančių įvairių nuomonių palyginimą, argumentų kėlimą, ieškant kuo išsamesnių atsakymų.*

2 žingsnis. Išklausti kitą nuomonę, ją įvertinti, palyginti su sava pateikiant argumentų, iliustruojančių pavyzdžių. Galimi tėvų klausimai: *O kodėl taip manai? Juk kiti sako, kad... Na taip, bet yra nuomonių, įrodymų, kad...*

Išnagrinėjus visus to paties klausimo aspektus ir nuomones einama prie galutinės nuomonės išsakymo, išvadų darymo: *Aš maniau, buvau įsitikinęs... Dabar manau... Supratau, kad... Sužinojau, kad...*

3 žingsnis. Galutinės nuomonės formavimas, išvadų darymas: išklausti kitą nuomonę, ją įvertinti, palyginti su sava pateikiant argumentų, iliustruojančių pavyzdžių. Galimi tėvų klausimai: *O kodėl taip manai? Juk kiti sako, kad... Na taip, bet yra nuomonių, įrodymų, kad...*

Galutinės nuomonės formavimas nereiškia, kad ji sudaroma visam laikui. Išvados daromos tik tuo metu, turint konkrečios patirties, pavyzdžių, argumentų. Išmokę tokiu būdu svarstyti jiems rūpimus klausimus, vėliau vaikai gebės patys savarankiškai pritaikyti šį svarstymo modelį remdamiesi kaskart didėjančia patirtimi, nauja informacija.

Reklamos nauda ir žala. Viena labiausiai viešojoje erdvėje į akis krintančių dalykų laikytina reklama. Į ją dėmesį atkreipia net patys mažiausieji. Reklama ne tik prikausto dėmesį, bet ir formuoja vaikų nuomonę, įpročius, pasirinkimą.

Pateiksime pavyzdį, iliustruojantį, kaip diskutuoti apie reklamos reikšmę bei jos daromą poveikį.

1 žingsnis. Pagalvoti, prisiminti patikusias ar nepatikusias reklamas. Paprašyti pateikti pavyzdžių ir pagrįsti savo vertinimą. Galimi tėvų klausimai: *Kokia reklama labiausiai patinka / nepatinka ir kodėl? Kuo reklama ypatinga, patraukia dėmesį? Kodėl tu taip manai, kuo remdamasis taip teigi?*

Plačiau aptarkite ir įvertinkite konkrečias vaikų pasirinktas reklamas. Ar jos iš tiesų įtaigios, kokia žinių jos praneša, kokias vertybes demonstruoja, ar galima reklamose įžvelgti stereotipinį požiūrį? Jei taip, kokius stereotipus reklama formuoja?

2 žingsnis. Panagrinėti konkrečią reklamą, paanalizuoti jos paskirtį, pobūdį, estetinį ir etinį aspektus remiantis konkrečiais epizodais, detalėmis. Galimi tėvų klausimai: *Ką reklama norima pranešti? Kam ji skirta? Kokios detalės svarbios, gražios, įdomios? Kaip galima įsitikinti, ar joje pateikiama informacija teisinga? Kaip ji padeda / nepadeda suprasti, nuspręsti, pasirinkti? Ar neformuoja stereotipinio mąstymo, neužgauna, neklaidina?*

Galiausiai pasvarstykite, kokia, vaikų nuomone, būtų pati geriausia (o gal blogiausia) reklama, pavyzdžiui, skatinanti saugoti gamtą, rūšiuoti šiukšles, skaityti, mokytis, būti atsargiems kelyje, vartoti sveikus produktus, saugiai elgtis internete, rinktis kokybiškas prekes, paslaugas ir pan. Paprašykite vaikų pagrįsti pasirinkimą bei išvardyti geriausios / blogiausios reklamos bruožus.

3 žingsnis. Paskatinti vaikus įsivaizduoti ir įvardyti, jų nuomone, geriausią / blogiausią reklamą pateikiant konkrečius geros ir (ar) blogos reklamos bruožus. Tėvų klausimai: *Kokia, tavo nuomone, yra geriausia reklama? Kas būtina joje turėtų būti ir ko turėtų nebūti? Kodėl? O kokia būtų pati blogiausia reklama? Kodėl? Iš ko atpažįstame gerą ar blogą reklamą?*

Reikia nepamiršti, kad kiekvieno vaiko, atsižvelgiant į jo amžių, patirtį, pomėgius, skonį, „geros“ ar „blogos“ reklamos samprata bei pateikiami pavyzdžiai bus nevienodi. Šia užduotimi norime pasakyti, kad ji tinka mokant vaikus atidžiau žvelgti į masinį viešosios nuomonės formavimo produktą, analizuoti ir vertinti reklamą įvairiais aspektais, remtis konkrečiais pavyzdžiais. Atidesnis žvilgsnis padės apmąstyti iš anksto susiformavusias vaikų nuostatas, turimas nuomones, vertinti reklamas ne tik savo, bet ir kitų žmonių, platesnės visuomenės požiūriu. Su vyresniojo amžiaus vaikais galima diskutuoti, kuo panašios ir kuo skiriasi komercinės bei socialinės reklamos.

Patarimai, kaip kelti klausimus:

- Klausimas turi būti aiškus ir glaustas.
- Kiekvienu klausimu klausiama vieno konkretaus dalyko.
- Vartokite suprantamus žodžius.
- Stenkitės užduoti tokius klausimus, į kuriuos galima atsakyti ne tiesmukai, trumpai, o išsamiai, paaiškinant savo požiūrį.
- Pateikite tokius klausimus, kurie reikalauja remtis patirtimi.
- Atsakius į ankstesnį klausimą dažniau klauskite: „Kodėl taip manai?“
- Venkite klausimų, į kuriuos niekas nemokės atsakyti.

Kryptingi diskusijų klausimai

Klausimai, padedantys siekti aiškumo

Ką turi omeny sakydamas ... ?

Ar tu sakai, kad ... ?

Ar galėtum pateikti pavyzdį?

Klausimai, padedantys išsiaiškinti prielaidas

Ar manai, kad ši prielaida pagrįsta?

Kas liudija šios prielaidos pagrįstumą?

Klausimai, padedantys išsiaiškinti priežastis ir įrodymus

Ar gali pateikti pavyzdžių, iliustruojančių ar paneigiančių savo požiūrį?

Kuo remdamasis tu tai sakai?

Kokiais kriterijais remdamasis darai šią išvadą?

Ar manai, kad šis šaltinis pakankamai patikimas?

Klausimai, padedantys išsiaiškinti požiūrius ir perspektyvas

Ar gali būti kitų požiūrių į šį dalyką? Kokie kitų požiūriai į šį klausimą?

Ar gali būti aplinkybių, kai tavo požiūris būtų neteisingas?

O kas, jeigu kas nors sakys, kad ... ? O kiti sako, kad ... ?

Ar galėtum pamėginti į šį dalyką pažvelgti iš jų perspektyvos?

Klausimai, padedantys išsiaiškinti pasekmes

Kokios galėtų būti tokio elgesio pasekmės?

Ar esi pasirengęs šioms pasekmėms?

Apibendrinimas

Pristatydami šias strategijas, norėjome parodyti, kaip paprastai ir veiksmingai galima siekti kelių tikslų iškart – ugdyti laisvą, nepriklausomą vaikų mąstymą, lavinti kalbą, literatūrinį skonį, mokyti atvirai ir giliai diskutuoti, aptarti jiems svarbius klausimus, prasmingai bendrauti. Tai puikus būdas ugdyti vaikų savimonę, kritinį mąstymą, asmenines nuostatas, galimybė geriau pažinti ir suprasti vaikus. Nors šiuolaikinio gyvenimo siūloma veiklų įvairovė gausi, skaitymas lieka viena svarbiausių informacijos gavimo priemonių. O prasmingos, išsamios diskusijos moko vaikus nevienareikšmiškai vertinti reiškinius bei juos supančią aplinką.

4. KAIP UGDYTI KRITINĮ POŽIŪRĮ Į PROBLEMŲ SPRENDIMĄ

Šiame skyrelyje supažindinama su klasikiais problemų sprendimo etapais – problemos suvokimu, alternatyvių sprendimų iškėlimu ir svarstymu, sprendimo priėmimu, sprendimo įgyvendinimu ir sprendimo įvertinimu. Taip pat teikiami siūlymai apie pagrindinių problemų sprendimo būdų mokymą ir įgyvendinimą šeimoje.

Problemos ir jų sprendimas

Paprastai *problema* apibrėžiama kaip klausimas, reikalaujantis tyrimo, nagrinėjimo ir sprendimo paieškos. Visų pirma taip apibrėžiamos mokslinės, teorinės problemos. Esama ir gyvenimiškų problemų. Šiuo požiūriu problema – tai žmonių veikloje kylanti situacija, kuri nekelia pasitenkinimo ir reikalauja pokyčių, arba tiesiog situacija, kuri neradus sprendimo „įstringa“, nesirutulioja, nejuda iš vietos.

Gebėjimo spręsti problemas reikia visur – mokantis, dirbant, bendraujant, asmeniniame gyvenime. Didesnės ar mažesnės problemos – nuolatinis kiekvieno žmogaus gyvenimo palydovas. Vienos problemos sprendžiamos lengviau, kitos sudėtingesnės. Problemos visada reikalauja laiko sąnaudų, pastangų, kelia nevienodas emocijas. Kita vertus, kiekvienos problemos sprendimas praturtina žmogaus patirtį, daro jį atsparesnį.

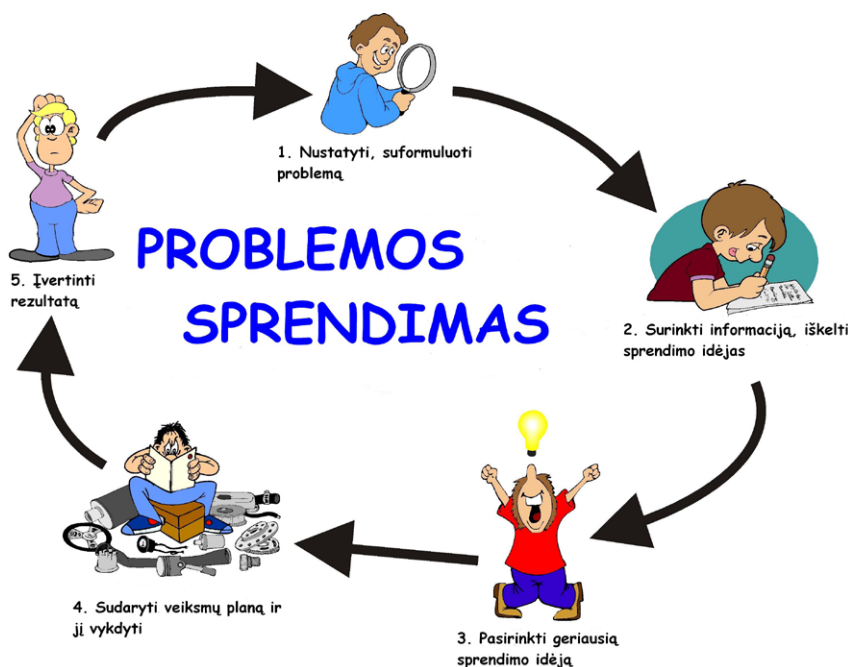
Gebėjimas spręsti problemas laikomas viena iš esminių kompetencijų.

Vaikams taip pat pravartu ir privalu išmokti savarankiškai spręsti problemas. Todėl šį gebėjimą būtina ugdyti iš mažens, ir ne tik švietimo įstaigose. Už šio gebėjimo ugdymą atsakingi taip pat ir tėvai. Svarbu padėti vaikui įgyti problemų sprendimo įgūdžių nuo pat ankstyvosios vaikystės ir tęsti šį darbą įauglystę. Kita vertus, daugelis suaugusiųjų nemoka, nežino ar nėra tikri, kaip tinkamai spręsti problemas. Daugumai tai tiesiog instinktyvus sprendimų priėmimas, pernelyg nemąstant apie procesą.

Skiriami šie *klasikiniai problemos sprendimo etapai*:

- problemos formulavimas;
- alternatyvių sprendimų paieška;
- kiekvieno sprendimo įvertinimas – teigiamų ir neigiamų aspektų įvardijimas;
- sprendimo pasirinkimas;
- sprendimo įgyvendinimas;
- rezultato įvertinimas.

Grafiškai problemos sprendimo procesą galima pavaizduoti taip:

Jei pasiektas rezultatas neefektyvus, šiuos žingsnius reikia kartoti iš naujo. Galimos kelios neišspręstos problemos priežastys:

- netinkamas problemos supratimas ar įvertinimas;
- blogai pasirinktas sprendimas ar nepakankamas sprendimo variantų įvertinimas;
- netinkamas sprendimo įgyvendinimo būdo pasirinkimas.

Ką reiškia mokėti spręsti problemas? Pirmiausia – tai gebėti atpažinti ir suprasti problemos esmę, ją tinkamai apibrėžti. Tam reikalingas gebėjimas kelti klausimus, kurie atskleistų problemos esmę.

Toliau svarbu tinkamai apsvarstyti, struktūrizuoti problemą – gebėti skirti tai, kas svarbu, ir tai, kas ne taip svarbu. Taip išvengiama pernelyg elementaraus problemos suvokimo ar jos nuvertinimo. Todėl reikia matyti platesnį susiklosčiusios situacijos kontekstą – įžvelgti ir suprasti priežastis, pasekmes. Dar vienas svarbus mokėjimo spręsti problemas aspektas – gebėjimas jas apsvarstyti iš įvairių perspektyvų. Be to, būtinas tinkamos krypties, leidžiančios siekti sprendimo, pasirinkimas. Pagaliau pereinama prie užsibrėžto plano įgyvendinimo. Svarbus dar vienas gebėjimo spręsti problemas aspektas – mokėjimas prasmingai ir tinkamai vertinti, įsivertinti. Įgyvendinus užsibrėžtą planą reikia nepamiršti apmąstyti tai, kas įvyko ir ką sužinojome ne tik apie problemą, bet ir apie save pačius.

Kodėl vaikams naudinga išmokti įvairių problemų sprendimo įgūdžių? Dažnai susiduriame su situacija, kai vaikai vengia atlikti daugiau pastangų reikalaujantį darbą, siekia „išsisukti“ iš nepatogių padėčių ar vengia atsakymų į sudėtingesnius klausimus. Suaugusieji kartais tai suvokia kaip aplaidumą, tingėjimą ir pan. Tačiau tai gali reikšti, kad vaikai nežino, kaip elgtis kilus šioms situacijoms – kaip reaguoti, kaip mąstyti, kaip veikti. Pavyzdžiui, jei vaiką mokykloje erzina bendraamžiai, o jis nežino, koks atsakas būtų tinkamas, vaikas apskritai nesiima atsako. Vietoj to jis pradeda nemėgti mokyklos apskritai, jo pažangumas gali prastėti.

Kitu atveju neturintis problemų sprendimo įgūdžių vaikas gali nesuvokti, jog esama įvairių pasirinkimų sprendžiant įvairius klausimus. Jis gali elgtis impulsyviai. Pavyzdžiui, nežinodamas apie galimus sprendimo būdus, vaikas gali tiesiog primušti žaislą paėmusį draugą, manydamas, kad tai vienintelė išeitis norint susigrąžinti žaislą.

Kaip problemų sprendimas susijęs su kritiniu mąstymu? Iš pateiktų problemos sprendimo etapų ir jų realizavimo sąlygų matyti, kad tai – mąstymo ir veiklos procesas, reikalaujantis kritinio mąstymo gebėjimų. Pavyzdžiui, proceso pradžioje keliami klausimai: *Ką aš apie tai žinau, manau? Kokių man tai kelia asociacijų?* leidžia įvertinti turimą patirtį ir žinias apie situaciją, kurioje esame ir kurią reikia keisti. Hipotezių apie tolesnę įvykių raidą formulavimas padeda lengviau įvertinti pasirinktų problemos sprendimų padarinius. Klausimai: *Kaip nauja informacija dera su jau žinoma? Ką ji man sako?* skatina gilesnį ir prasmingesnį problemos konteksto nagrinėjimą, o sykiu – adekvataus atsako pasirinkimą. Išsprendus problemą, klausimai: *Ką dabar aš apie tai manau? Kaip pakito mano supratimas?* leidžia formuoti autentišką nuomonę ir suvokimą apie įvairius reiškinius, kurį galima taikyti sprendžiant problemas ateityje.

Praktinės užduotys

Prieš pradėdami svarstyti įvairius problemų sprendimo praktinius aspektus, panagrinėkime vieną konkretų problemos sprendimo atvejį:

Emilija ir Aistė darželio kieme statė smėlio pilį. Gerda paprašė leidimo statyti kartu, bet mergaitės atsakė, kad ši pilis yra tik judviejų. Kai Emilija ir Aistė nuėjo ieškoti pagaliukų piliai papuošti, Gerda koja užmynė vieną iš pilies bokštų. Draugės nuskubėjo apie įvykį pranešti auklėtojai, o Gerda jas bandė sulaikyti griebdama už drabužių.

Sprendimas

VEIKSMAI	PAAIŠKINIMAI
Auklėtoja sustabdė Gerdą ir paaiškino, kad negalima taisyti žmonių drabužių, nes jie gali įplyšti. Be to, tai nemalonu.	Emocijų suvaldymas: svarbu sustabdyti pavojingą ar žalingą vaikų elgesį – fizinį ar emocinį smurtą iš karto reikia nutraukti ir užtikrinti, kad vaikai būtų saugioje aplinkoje.
Auklėtoja visoms mergaitėms uždavė klausimą: „Kas atsitiko?“ Kiekviena mergaitė išsakė savo nuomonę. Po Emilijos ir Aistės paaiškinimų auklėtoja pasakė: „Jūs dirbote, o Greta sugadino jūsų darbą. Be to, ji tapė jums už drabužių. Jums turbūt buvo skaudu ir pikta“. Po Gretos paaiškinimų ji tarė: „Tu norėjai kartu statyti pilį, o mergaitės tavęs nepriėmė. Tau turbūt buvo dėl to pikta“.	Problemų įvardijimas ir skirtingų požiūrių, nuomonių išsakymas bei supratimas: svarbu suprasti konflikto priežastis. Atsakymu į klausimą „Kas atsitiko?“ vaikai įvardija problemą. Kiekvienas iš dalyvių turi teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklausytas. Auklėtoja parodo, kad išgirdo ir suprato, kokius jausmus vaikui gali sukelti konkreti situacija. Tai daroma atkartojant ir apibendrinant. Parodoma ne tik tai, kad suprantama, kaip jie jaučiasi, bet ir tai, kaip jaučiasi kitas. Emilijai ir Aistei tampa aiškiau, kodėl Greta sumindė jų pilį, o Greta – kaip Aistė ir Emilija jautėsi, kai ji tai padarė.

Auklėtoja paklausė visų mergaičių: „Ką dabar reikėtų daryti? Kas galėtų jums padėti pasijausti geriau?“ Kiekvieną pasiūlymą auklėtoja pakartojo ir visų paklausė, ar jis atrodo priimtinas. Suvokusi, kad nėra saugių, visoms priimtinių sprendimų, auklėtoja pasiūlė savo: „Greta gali padėti mergaitėms pastatyti bokštą iš naujo“.	Bendras sprendimo, tenkinančio abi puses, ieškojimas: svarbu rasti visiems priimtina sprendimą. Kiekvieno pasiūlymo atkartojimas ir prašymas įvertinti jo tinkamumą yra paties geriausio sprendimo paieškos.
Po to buvo tiksliai susitarta, kada ir kaip Greta padės mergaitėms atstatyti sugadintą smėlio pilį.	Susitarimas dėl veiksmų plano: svarbus konkretus planas, kaip bus įgyvendintas priimtas sprendimas.
Pabaigoje auklėtoja tarė: „Šaunuolės, jums pavyko rasti sprendimą“.	Svarbus problemos sprendėjų palaikymas ir paskatinimas.

Pagal: Kuraitė-Žičkė E., „Vaikų konfliktai darželyje – kaip juos spręsti?“, interneto prieiga: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-03-26-egle-kuraitė-zicke-vaiku-konfliktai-darzelyje-kaip-juos-spresti/115382>.

Anot aprašyto atvejo autorės, jau ikimokyklinio amžiaus vaikus galima skatinti savarankiškai spręsti problemas remiantis supaprastinta klasikinių etapų schema. Jaunesniojo amžiaus vaikams galima netgi pateikti (pakabinti ant sienos ar pan.) savo gamybos plakatą, kuris skatintų į kiekvieną problemą žvelgti pagal schemą:

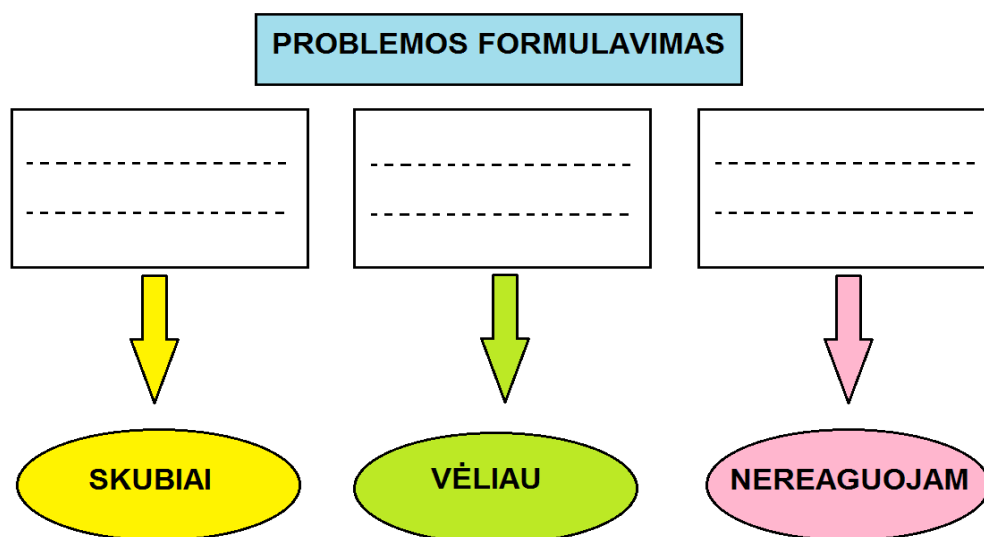
Jei vaikas dar nemoka skaityti, šiuos įrašus galima pavaizduoti ženklais.

Kada baigsis netvarka?

Dažno paauglio kambarys, jo tėvų nuomone, yra nepakenčiamos netvarkos pavyzdys. Jei valgomi saldainiai – visi popierėliai lieka ant stalo ar ant grindų... Jei geriama kokakola – tuščios skardinės ar buteliukai sugrūsti į stalčių... Nešvarūs drabužiai – už lovos, po lova, bet kaip sumesti į spintą... Drėgnas rankšluostis kartu su nešvarių puoduku – ant palangės...

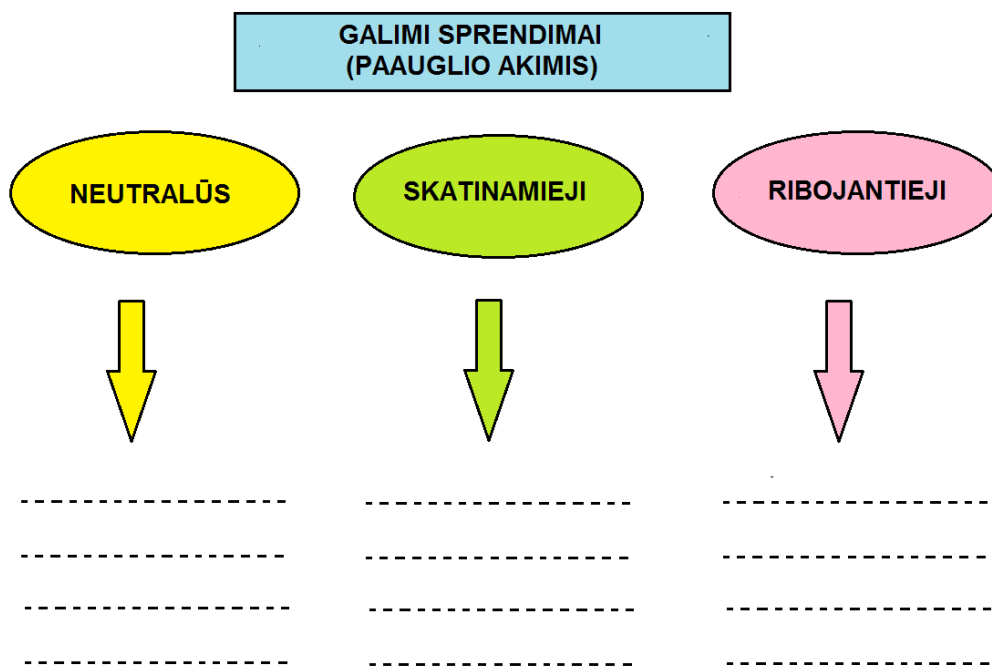
Įsakmus tėvų „Susitvarkyk!“ dažniausiai sulaukia vaiko atsakymo „Gerai“. Tačiau situacija nesikeičia nei tuojau, nei kitą dieną, nei po savaitės.

A. Kartais pats problemos suformulavimas ir jos įvardijimas gali kiek sumažinti kilusią įtampą. Nuo formulavimo priklauso ir tolesni veiksmai – a) skubios sprendimo paieškos, b) galimybė atidėti, tikintis, kad situacija pasikeis, ar c) apsisprendimas visai nespresti. Čia svarbu įvertinti, kam ir kiek trukdo netvarka kambaryje. Pavyzdžiui, vien konstatavus, kad „netvarka bado akis kambaryje“, gali paaiškėti, jog ši problema ne paauglio, bet jo tėvų.

B. Jei prieš tai buvusiame etape problemos formulavimas skatina ją spręsti, atveriamas kelias įvairių galimų sprendimų paieškoms. Reikėtų pačiam paaugliui pasiūlyti rasti ne mažiau kaip tris keturis galimus reakcijos į šią problemą būdus, o paskui įvertinti kiekvieno būdo „už“ ir „prieš“. Svarbu, kad paauglys suprastų teigiamus ar neigiamus atsako padarinius.

Kai visa tai padaryta, kartu su vaiku reikėtų rinktis pačią geriausią, visiems priimtina galimybę. Taip pat galima susitarti, kad pasirinktu veiksmu neišsprendus problemos esama galimybės imtis kokio nors kito veiksmo. Skatinama siekti problemos sprendimo tol, kol ji bus galutinai išspręsta.

Ar pagrįstos kančios dėl išvaizdos?

Viena opiausių paauglių, ypač merginų, problemų – kančios ir perdėtas rūpestis dėl savo išvaizdos, besikeičiančios figūros. Jeigu jaunuolis nesidžiaugia tuo, ką mato veidrodyje, tai gali pakirsti jo pasitikėjimą savimi. Paaugliui nepriimtini bet kokie pasišaipymai iš jo išvaizdos – vaikas visa tai gali priimti giliai į širdį. Jam sunku suprasti, kad aplinkiniai labai retai pastebi dalykus, kurie pačiam žmogui atrodo akivaizdūs. Kita vertus, kuo labiau paauglys pasitiki savimi, tuo lengviau susidoroja su laikinomis problemomis. Čia svarbus pats pirmasis problemų sprendimo žingsnis.

Įsivaizduokite, jog pastebite, kad paauglė dukra ima perdėtai jaudintis dėl savo figūros – laiko save apkūnia, pradeda laikytis sekinančių dietų, taupo pinigus reklamuojamiems liekninamiesiems medicininiams preparatams ir pan.

Toliau pateikiama skaitymui ir nagrinėjimui skirta medžiaga. Pateikus ją kartu su pridetais klausimais galima leisti paauglei savarankiškai formuluoti problemą ir jos sprendimus. Taip pat šią medžiagą galima naudoti kalbant su paaugle.

Klausimai

- Apie ką kalbama, su kuo tai susiję?
- Kaip tai susiję su manimi?
- Ar tai mano problema?
- Ar galiu situaciją išspręsti pati, ar verta ją spręsti?
- Ar dabartinė mano situacija tikrai yra problema, o gal ji – kitos problemos pasekmė?
- Jeigu kalbama apie kitą problemą, gal buvo priimtas klaidingas pradinis sprendimas?
- Ar turiu ją išspręsti dabar, o gal ji gali palaukti arba galiu ją ignoruoti?
- Ko turėčiau imtis artimiausiu metu?

Tekstas

VU Medicinos fakulteto mokslininkai 1999–2001 metais atliko tyrimą, kurio tikslas – nustatyti, kaip pakito Lietuvos paauglių kūno stambumas, kaip bręstančios mergaitės vertina savo kūną ir kas lemia kūno vaizdo formavimąsi brendimo laikotarpiu. Tyrimas atliktas tarp paauglių mergaičių nuo 10 iki 18 metų. Mergaitės užpildė anketą ir, apskaičiavus kiekvienos kūno masės indeksą [$KMI = \text{svoris (kg)} / \text{ūgis (m)}^2$], įvertintas realus jų kūno stambumas.

Palyginus mūsų mergaičių kūno masės indeksą su JAV, Vokietijos, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Švedijos paauglių duomenimis, galima teigti, kad mūsų mergaitės brendimo pabaigoje yra vienos iš liekniausių. Lyginant su 1985 m. lietuvių paauglių analogiškais duomenimis paaiškėjo, kad antros brendimo fazės mergaitės per pastarąjį dešimtmetį tapo akivaizdžiai lieknesnės.

Amžius (metai)	Procentiliai						
	3	10	25	50	75	90	97
10	13,47	14,27	15,19	16,39	17,80	19,96	21,80
11	13,28	14,02	15,16	16,40	17,85	19,67	21,70
12	13,45	14,57	15,56	16,89	18,49	20,14	22,35
13	14,13	15,06	16,22	17,63	19,23	21,28	23,45
14	14,99	16,02	17,15	18,52	20,13	21,96	24,30
15	15,86	16,80	17,78	19,03	20,66	22,60	25,21
16	16,46	17,26	18,29	19,49	21,08	22,86	25,47
17	16,57	17,44	18,59	19,95	21,61	23,13	25,20
18	16,68	17,47	18,59	20,07	21,80	23,03	25,29

1 lentelė. 10–18 metų Lietuvos mergaičių kūno masės indekso (KMI) kitimas pagal amžių

(pagal amžiaus grupes normalus KMI pažymėtas geltona spalva, vidutinis – žalia spalva, per mažas ar per didelis – rausva)

Labai įdomus pačių mergaičių požiūris į savo kūną, jo vertinimas ir veiksniai, lemiantys kūno vaizdo formavimąsi. Paaiškėjo, kad brendimo metu beveik dvigubai padaugėja mergaičių, neteisingai vertinančių savo kūną: 21,78 proc. dešimtmečių ir net 52,52 proc. aštuoniolikmečių merginų mano esančios stambesnės, nei iš tikrųjų yra pagal savo KMI.

Amžius (metai)	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Iš viso neteisingai save vertina (%):	37,46	45,01	47,19	49,34	48,51	49,57	51,02	56,05	57,55
• mano esančios lieknesnės, nei iš tikrųjų yra (%)	15,68	16,19	13,4	8,64	6,93	7,13	5,34	4,72	5,03
• mano esančios stambesnės, nei iš tikrųjų yra (%)	21,78	28,82	33,79	40,7	41,58	42,44	45,68	51,33	52,52

2 lentelė. Lietuvos mergaičių požiūris į savo kūną

Iš visų požiūrio į savo kūną veiksnių didžiausią įtaką mergaitėms turėjo draugų, bendraamžių ir žiniasklaidos (žurnalų, televizijos, reklamų) formuojama nuomonė. Tik 5,5 proc. jaunes-

niųjų ir 7,1 proc. vyresniųjų mergaičių nurodė, kad nuomonę apie savo kūno vaizdą susidarė pačios; atitinkamai 4,5 proc. ir 2 proc. mergaičių parašė, kad nuomonei apie savo kūną įtakos turėjo šeimos narių požiūris. Nedaug mergaičių išvardijo tokius padėjusius susikurti nuomonę apie savo kūną veiksnius: sporto šakos reikalavimai, gydytojų ar net mokytojų pastabos.

Išnagrinėjus visus anketose pateiktus kūno įvaizdžio susidarymo veiksnius, paaiškėjo, kad didžiausia – jaunimui skiriamų žurnalų įtaka. Pokalbiuose daugelis mergaičių teigė, jog labai liesų manekenių nuotraukos arba straipsniai apie „idealy“ kūną paskatino mažinti svorį (laikyti dietų, intensyviai sportuoti). Beje, draugų požiūris į kūną taip pat formuojasi veikiamas visuomenėje ir žiniasklaidoje paplitusių idealy. Lieso kūno kultas, gausybė populiariuose žurnaluose siūlomų dietų gali skatinti nesveiką požiūrį į kūną, o kartais – ir mitybos sutrikimus.

Pagal: „Anorexia nervosa Lietuvoje?“, interneto prieiga: http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index038d.html?show_content_id=352.

Kaip racionaliai naudoti kišenpinigius? Daugelis įvairaus amžiaus vaikų iš tėvų gauna kišenpinigių. Kišenpinigiai – tai pinigai, kurių vaikui duoda suaugusieji, kad jis juos išleistų pats. Vieni kišenpinigių gauna kasdien, kiti – ilgesniam laikotarpiui. Vieniems tėvai aiškiai pasako, ką galima ir reikia pirkti, o kitiems paliekama spręsti patiems, kaip juos panaudoti. Vieni vaikai gautus kišenpinigius išleidžia iki paskutinio cento, kiti taupo tam, kad įsigytų trokštamą daiktą.

Įsivaizduokime situaciją, kad pakankamai susitaupęs pinigų vaikas prekybos ir pramogų centre juos išleido skaitmeniniam vaizdo diskui (DVD) su mėgstamu kino filmu įsigyti. Išėjęs iš parduotuvės, jis pastebėjo, kad už tą pačią kainą prekybos ir pramogų centro kino teatre galėjo pažiūrėti ne tik šį filmą, bet ir jo tęsinį. Grįžęs namo ir peržiūrėjęs DVD, vaikas prašo pinigų bilietui į kino teatrą, kad galėtų pamatyti filmo tęsinį.

Pagalvokite apie keturis šios istorijos tęsinius – vaiko poreikių patenkinimo būdus ir priemones. Įvertinkite lentelėje pateiktus kriterijus ir pasirinkite geriausią variantą.

	Tinkamumas	Įgyvendinamumas	Lankstumas	Rezultatas
Variantas A				
Variantas B				
Variantas C				
Variantas D				

Svarstant įvairius sprendimus, galima remtis ir šiomis mintimis:

- Mūsų norai visuomet didesni už galimybes.
- Trūkumas leidžia geriau suprasti pinigų vertę.
- Pinigai ant medžio neauga, jie – atlygis už darbą, pastangas.
- Taupymas visada yra pats ilgiausias apsirūpinimo lėšomis procesas.
- Pinigai – ne auklėjimo priemonė.
- Skola – ne žaizda, neužgyja.
- Pinigai – ne pati geriausia mokymosi motyvacijos priemonė.

Kai kurie patarimai tėvams:

- Kai problema iškyla, neskubėkite spręsti vaiko problemos už jį. Jei matote, kad vaikas siekia pats susidoroti su iškilusiais sunkumais, suteikite jam galimybę veikti. Jei matote, kad pats to nepajėgia, tada reikia ateiti į pagalbą.
- Jūs galite ir net privalote mokyti vaikus problemų sprendimo įvairiais atvejais. Galima mokyti tuomet, kai iškyla reali problema. Galima taip pat sugalvoti konfliktines situacijas ir pakviesti vaikus kartu pagalvoti, kokie sprendimai būtų priimtini visiems. Mokant problemų sprendimo jaunesnius vaikus galima netgi pasitelkti inscenizacijas su lėlėmis.
- Kartais, jei tai nesukelia fizinio ar emocinio skausmo, leiskite vaikams patirti natūralias pasekmes. Tai gali būti veiksminga strategija, kuri moko problemos sprendimo įgūdžių. Natūralių pasekmių siekimas reiškia, kad leidžiate savo vaikui rinktis ir po to susidurti su neigiamais padariniais.
- Daugiau pasikliaukite vaiku, paaugliu kartu spręsdami problemas. Neprimeskite savo sprendimų! Vaikas pats gali turėti daug gerų minčių apie tai, ko jam reikia, kad situacija pasikeistų, arba kokios jam papildomos pagalbos reikėtų norint pagerinti situaciją.
- Siekite vaiko, paauglio empatijos gebėjimų ugdymo. Skatinkite pagalvoti ir pamatyti, kaip tam tikras elgesys verčia jaustis aplinkinius.
- Neužmirškite pagirti vaiką, jei jis pajėgus savarankiškai ar su nedidele jūsų pagalba rasti patį geriausią problemos sprendimą.
- Aptarkite pažangą ir nuolat grįžkite prie sprendžiamos problemos aiškindamiesi, ar reikalingi dar kokie nors pokyčiai.
- Kai konfliktinė situacija kyla tikrovėje, paskatinkite vaikus prisiminti, ko išmoko, ir pasinaudoti naujais įgūdžiais.

Apibendrinimas

Su problemomis (moksle, bendraujant, sportuojant, baigiant pradėtas veiklas, pasirinkimu, kaip rengtis ir kt.) vaikai susiduria kone kasdien. Pagalba vaikams mokantis rasti įvairias problemos sprendimo galimybes paskatins juos imtis pačių tinkamiausių sprendimų. Išmokę problemų sprendimų įgūdžių, vaikai įgis pasitikėjimo savo jėgomis, o tai ateityje leis skleisti kitiems gebėjimams.

5. KAIP UGDYTI KRITINĮ MĄSTYMĄ PADEDANT VAIKAMS MOKYTIS NAMUOSE

Šiame skyrelyje pateikiamos rekomendacijos, kaip padėdami vaikui mokytis namuose tėvai galėtų ugdyti jo kritinio mąstymo gebėjimus. Ugdyti kritinio mąstymo įgūdžius šeimoje galima ne tik aptariant skaitytą knygą, matytą filmą, sprendžiant kasdienes klausimus, bet ir padedant vaikui mokantis namų aplinkoje.

Kritinį mąstymą kaip aktyvų pažinimo procesą būtina nuolat skatinti. Todėl siekdami ugdyti vaiko kritinio mąstymo gebėjimus tėvai turėtų pasinaudoti įvairiomis situacijomis, kylančiomis atliekant namų užduotis. Tyrimai rodo, kad tėvų į(si)traukimas į vaikų ugdymą mokykloje ir pagalba namuose atliekant mokymosi užduotis teigiamai veikia ne tik vaikų mokymosi pasiekimus, bet ir jų ateities perspektyvą, psichinę sveikatą bei socialinius santykius su aplinkiniais.

Tėvai turėtų sudaryti sąlygas vaikams mokytis – pasirūpinti tinkama darbu aplinka, siekti, kad vaikai laikytųsi tinkamos dienotvarkės, neperkrauti vaikų popamokine veikla, suteikti pagalbą ruošiant pamokas, kai kyla sunkumų.

Labai svarbu tėvams rasti tinkamą ribą tarp dviejų kraštutinių požiūrių. Vieni tėvai pernelyg įsitraukia į vaikų mokymąsi, viską daro kartu su jais, tikrina klasės ir namų darbus, o kai kurie net neleidžia vaikams savarankiškai ruošti namų darbų. Kiti tėvai linkę nesikišti netgi tuomet, kai tai daryti būtina ar net kai vaikai prašo pagalbos. Pavyzdžiui, kai kurie tėvai įsitikinę, kad vaikai viską, kas neaišku, turi išsiaiškinti su mokytoja, todėl šiems paprašius pagalbos liepia kilusius sunkumus spręsti mokykloje patiemis. Abi šios tėvų pozicijos nėra palankios kurti teigiamą mokymosi motyvaciją. Kai tėvai pernelyg įsitraukia, vaikai gali prarasti pasitikėjimą, atsakomybę ir iniciatyvumą, o tėvų nusišalinimas gali formuoti atsainų požiūrį į mokymąsi.

Tėvai, įsitraukdami į vaiko mokymosi procesą, daugiau sužino apie tai, ko jų vaikai mokosi ir kaip mokosi, ką jie geba ir ko negeba. Tai padeda tikslingai formuoti reikiamus vaikų įgūdžius. Net tais atvejais, kai tėvams trūksta specialiųjų pedagoginių žinių, teikiama pagalba vaikams sudaro sąlygas veiksmingiau mokytis iš savo įgyjamo patyrimo.

Bendraudami su vaiku tėvai pabrėžia mokyklos reikšmę jo gyvenimui: ji imama suvokti kaip prasminga. Vaikas kartu su tėvais mokosi valdyti mokymosi procesą ir pajaučia, kad gali ir pats šį procesą valdyti. Kartu su tėvais vaikas geriau susipažįsta su keliamais mokyklos uždaviniais, tai leidžia jam įvertinti besiformuojančią savo mokymosi kompetenciją (Švietimo problemos analizė, 2012)¹.

¹ Švietimo problemos analizė, 2012, Nr. 8 (72).

Tėvų įsitraukimas į vaikų mokymąsi padeda formuoti vaiko mokymosi įgūdžius, didina mokymosi motyvaciją, sudaro sąlygas ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus, todėl:

- padėdami vaikui atlikti namų darbus pabrėžkite darbo proceso valdymą;
- akcentuokite malonumą, kurį vaikas patiria stengdamasis mokytis;
- aptarkite mokymosi proceso dalykus pabrėždami vaiko pastangas, o ne gebėjimus;
- atkreipkite vaiko dėmesį į mokymo (-si) procesą, o ne į tai, kaip atliktas darbas.

Mokykite vaikus ieškoti atsakymų į klausimus naudojantis įvairiais šaltiniais

Šeimos struktūra ir jos narių tarpusavio santykiai – svarbus veiksnys, nes kiekvienas atskirai ir kaip visuma veikia vaiką, formuoja jo santykius su kiekvienu šeimos nariu ir su šeima kaip visuma. Kai šeimoje yra daugiau vaikų, broliai ir seserys veikia vienas kitą ir auklėja savo pavyzdžiu. Bendravimas šeimoje turi lemiamą įtaką vaiko asmenybės formavimuisi, bendravimo patirties kaupimui, elgesio kultūros suvokimui, jos pritaikymui visuomeniniame gyvenime. Bendravimas laikomas svarbiu mokymosi aspektu, todėl siekdami ugdyti vaiko kritinio mąstymo gebėjimus sudarykite sąlygas ir galimybes rengiant namų darbus bendrauti su kitais vaikais.

Skatinkite vaikus sužinoti atsakymus iš kitų šeimos narių:

- mokymasis bendradarbiaujant padeda ugdyti vaikų mąstymą ir gebėjimą pritaikyti tai, ką išmoko;
- mokytį kitus – geriausias būdas išmokti pačiam;
- keitimasis įsitikinimais, idėjomis, nuomonėmis skatina vaikus atsiverti kitiems kaip mąstytojus, galinčius sukurti puikių idėjų;
- bendradarbiavimas ieškant atsakymo į klausimus dažniausiai skatina ieškoti naujos informacijos, keisti mąstyseną.

PRAKTINĖ VEIKLA

Mokymosi situacija. Jei jūsų vaikas pateikė klausimą iš namų darbų ir jūs galite į jį atsakyti, nepulkite to daryti iš karto. Pasinaudokite metodu: „Suformuluokite, pasidalykite, išklauskite, sukurkite“.

Metodo aprašymas. Vaiko prašoma, kad pirmiausia jis pats suformuluotų atsakymą į savo pateiktą klausimą (atsakymo „nežinau“ negali būti) ir pasidalytų nuomone su kitais šeimos nariais. Svarbiausia, kad jis pateiktų klausimą, išgirstų kito šeimos nario atsakymą bei pristatytų savo parengtą atsakymą. Kiekvienas šeimos narys paeiliui pasidalija ir išklauso, po to kartu sugalvoja naują atsakymą.

Ugdant kritinio mąstymo gebėjimus labai svarbi nuomonių ir atsakymų įvairovė – gebėjimas apsvarstyti ir priimti įvairias nuomones bei idėjas. Kai vaikams leidžiama laisvai samprotauti, atsiranda minčių ir nuomonių įvairovė. Kai nustoja vyrauti nuomonė, kad yra tik

vienas teisingas atsakymas, nebūtinai atsiranda tiek nuomonių, kiek šeimoje narių. Stengtis riboti nuomones tolygu riboti vaikų mąstymą. Kad klestėtų kritinis mąstymas, vaiko ugdymosi aplinkoje būtina atmosfera, garantuojanti, jog iš mokinių laukiama įvairių idėjų ir visos jos toleruojamos. Žinoma, būna atvejų, kai į pateiktą klausimą tėra vienas teisingas atsakymas, tačiau tokiais atvejais vaikai, ieškodami teisingo atsakymo, naudojami skirtingomis priemonėmis arba eina skirtingais keliais. Dažnai tai daug svarbiau negu pats atsakymas.

Skatinkite vaikus sužinoti atsakymus iš įvairių šaltinių:

- minčių ir nuomonių įvairovė įgalina laisvai samprotauti;
- einant skirtingais keliais ieškoma teisingo atsakymo;
- skirtingi požiūriai suteikia vertingos informacijos atsakymo apmąstymui.

PRAKTINĖ VEIKLA

Mokymosi situacija. Jei jūsų vaikui rengiant namų darbus reikia informacijos koku nors klausimu, pasinaudokite metodu: „Žinau, noriu sužinoti, išsiaiškinau“.

Metodo aprašymas. Vaiko prašoma užpildyti žemiau pateiktos lentelės skiltis. Pirmiausia prašoma parašyti, ką jis šia tema jau žino, o paskui surašyti klausimus, į kuriuos ieškos atsakymų. Trečioje skiltyje rašoma tai, ką pavyko sužinoti ir išsiaiškinti.

Žinau	Noriu sužinoti	Išsiaiškinau padedamas*
		Šeimos narių
		Paieškos internete
		Kito šaltinio
		Kito šaltinio
Apibendrinamas tai, ką sužinojau:		

* Prašoma pateikti nuorodą, kas padėjo išsiaiškinti (tinklapis, šaltinis, knyga ar pan.).

Mokykite vaikus ieškoti atsakymų į klausimus naudojantis grafinėmis tvarkyklėmis

Grafinės tvarkyklės padeda suprasti ir struktūruoti mokymosi medžiagą, išskirti svarbiausią informaciją, idėjas, suvokti santykius, ryšius, prisiminti svarbiausius dalykus. Grafinės tvarkyklės gali naudoti įvairaus amžiaus mokiniai nagrinėdami įvairaus pobūdžio medžiagą, ieškodami atsakymų į klausimus.

Vaikai turi būti mokomi naudoti grafinės tvarkyklės. Jaunesniojo amžiaus vaikams galima pademonstruoti, kaip jos naudojamos, pateikti pradėtą pildyti schemą ir pan. Vyresniesiems – svarbu teikti atsaką tiek dirbant su grafinėmis tvarkyklėmis, tiek atlikus darbą.

Puikus būdas performuoti problemą – **minčių žemėlapis braižymas**. Pirmiausia nustatomas reikšminis žodis, o paskui ieškoma kiek galima daugiau tiesiogiai susijusių vizualiųjų sąsajų. Minčių žemėlapis padeda sisteminti ir pertvarkyti mintis.

Minčių žemėlapis – tai diagrama, padedanti pavaizduoti tarp savęs susijusius žodžius, mintis, užduotis bei kitus dalykus, išsidėsčiusius aplink reikšminį žodį ar mintį. Ši diagrama – puiki priemonė kurti, formuoti ir klasifikuoti idėjas bei pateikti jas vizualiai.

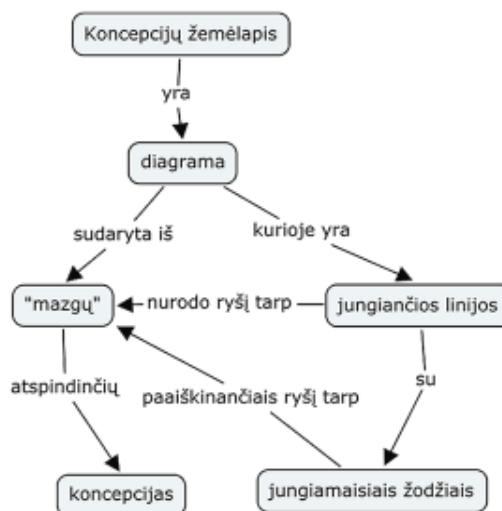
Minčių žemėlapiui būdingi tam tikri požymiai, tai:

- struktūra – informacija žemėlapyje išdėstoma taip, kaip apie ją buvo mąstoma;
- reikšminiai žodžiai – išskiriami esminiai dalykai, kuriuos norima išreikšti;
- asociacijos – išryškinamos sąsajos, ryšiai ir santykis tarp atskirų informacijos segmentų;
- grupavimas – mintys turi būti grupuojamos.

PRAKTINĖ VEIKLA

Mokymosi situacija. Minčių žemėlapią kaip mąstymo priemonę vaikui galite pasiūlyti prireikus susisteminti informaciją, taip pat siekiant geriau išanalizuoti, suprasti, prisiminti ar generuoti naujas idėjas. Minčių dėstymas žemėlapyje pravers pasižymint pastabas, sprendžiant problemas, planuojant, pateikiant informaciją ar tiesiog lavinant kūrybiškumą.

Metodo aprašymas. Minčių dėstymo procesas pradedamas tuščio lapo viduryje užrašant arba nubraižant idėją, kurią vaikas ketina plėtoti. Susijusios potemės išdėstomos apie centrinę temą ir sujungiamos linijomis. Vėliau kuriamos žemesniojo lygio potemės, kurios taip pat sujungiamos.

Minčių žemėlapio semantika

Pagal: <http://mokovas.wordpress.com/2012/05/09/minciu-zemelapio-semantika/>

Grafines tvarkykles pasitelkite tada, kai vaikui reikia suprasti ir struktūruoti mokymosi medžiagą, išskirti svarbiausią informaciją, idėjas, suvokti santykius, ryšius, prisiminti svarbiausius dalykus.

PRAKTINĖ VEIKLA

Mokymosi situacija. Jei vaikui rengiant namų darbus kyla būtinybė atrinkti informaciją, padaryti išvadą ir apibendrinti, pasiūlykite pasinaudoti faktų piramidės strategija. Ši strategija iš skaitomo teksto padeda atrinkti tą informaciją, kurią reikia išanalizuoti, o vėliau pateikti apibendrinimą ir išvadą.

Metodo aprašymas. Pirmiausia padėkite vaikui suformuluoti pagrindinį klausimą, turimoje / skaitomoje informacijoje padėsiantį atrinkti svarbiausią informaciją, kuri bus struktūruojama nuo piramidės pamato. Skaitydamas turimą informaciją vaikas turi atrinkti įvairias temą atskleidžiančias detales – jos sudarys piramidės pagrindą. Informacijos detales dera sugrupuoti, todėl pradžioje, kol vaikas išmoks naudotis šia strategija, galima pasitelkti korteles. Tuo atveju kiekvienas atrinktas informacijos segmentas užrašomas atskiroje kortelėje.

Antrajame piramidės lygmenyje informacijos detalės kategorizuojamos – sujungiamos į atitinkamas grupes, kurioms sugalvojamas pavadinimas.

Trečiasis piramidės lygmuo – apibendrinamas. Vaikas remdamasis susisteminta informacija vienu ar keliais sakalais suformuluoja svarbiausią išvadą.

Faktų piramidės struktūra:

Faktų piramidės pavyzdys

Mokykite vaikus nuolat reflektuoti savo mokymąsi

Kritinis mąstymas prasideda nuo klausimų, nuo problemų, kurias reikia išspręsti. Mokantis itin svarbu gebėti apmąstyti veiklą praeityje, panaudoti įgytus įgūdžius ateityje, nekartoti padarytų klaidų, todėl mokymosi procese būtina refleksija. Refleksija – sudėtingesnis mąstymo proceso etapas, nukreiptas tirti savo paties veiksmą tam tikroje situacijoje ir sujungiantis patirties apžvalgą, priežasčių ir pasekmių analizę bei išvadų darymą, skirtų būsimai veiklai.

Reflektuodamas žmogus konstatuoja duomenis apie savo sėkmę ir nesėkmę, pasiekimo kokybę, emocinį santykį su reflektuojama veikla ir kt., visa tai prisideda prie sėkmingo mokymosi proceso. Vaikai turėtų gebėti įsivertinti, ar pasiekė mokymosi tikslus, nustatyti, kas mokantis sekėsi geriausiai, o ko daryti nesisekė, siekti patiems įvardyti nesėkmių priežastis ir numatyti, ką kitą kartą atlikdami panašaus pobūdžio užduotis darytų kitaip.

Refleksija – tai būdas, leidžiantis vaikui pažvelgti į savo mokymosi procesą iš šalies, gebėti pažinti bei reikšti jausmus, prireikus kreiptis pagalbos, mokėti pasirinkti. Todėl skatinkite vaiką tiek mokymosi proceso metu, tiek jam pasibaigus nuolat savęs klausti:

- Kaip jaučiausi atlikdamas užduotis? Kodėl?
- Kaip sekėsi atlikti užduotis? Kodėl?
- Ką naujo sužinojau atlikęs užduotį?
- Kas buvo sunkiausia atliekant užduotį. Kodėl?
- Kodėl prireikė pagalbos?
- Ką dar reikėtų patobulinti?
- Ką dabar daryčiau kitaip?

Savo veiklos ar mokymosi reflektavimo reikia mokytis. Todėl teikdami pagalbą įvairias namų darbų užduotis rengiančiam vaikui tėvai gali padėti:

- formuluodami klausimus, skatinančius apmąstyti veiklą ar mokymąsi;
- skatindami rašyti refleksijų dienoraštį;
- plėtodami pokalbį apie tai, kas mokantis sekėsi gerai, o ką dar reikėtų patobulinti;
- pateikdami tam tikrų schemų, kurios padėtų reflektuoti mokymąsi.

PRAKTINĖ VEIKLA

Mokymosi situacija. Vaikui atlikus kokią nors mokymosi veiklą (išsprendus uždavinį, parašius rašinį ir pan.) pasinaudokite nebaigtų sakinių metodu.

Metodo aprašymas. Nebaigtų sakinių metodą labiausiai tinka naudoti atlikus veiklą, tačiau galima taikyti ir prieš ją (siekiama išsiaiškinti požiūrį) arba veiklos metu. Šį metodą siūloma naudoti įvairiais aspektais: reflektuojant mokymosi rezultatus, mokymosi problemas ar vaiko pastangas.

Refleksijos tikslas	Nebaigtų sakinių pavyzdžiai
Įvertinti mokymosi rezultatus	Aš pirmą kartą sužinojau Norėjau daugiau sužinoti Galėjau geriau išmokti
Apsvarstyti mokymosi procesą	Man patiko tai Man buvo sunku Kad kitą kartą būtų lengviau mokytis, aš
Identifikuoti mokymosi problemas	Man nelabai sekėsi Mokantis labiausiai pritrūko Šiandien nesisekė
Įsivertinti mokymosi pastangas	Aš manau, kad šiandien esu vertas (verta) pagyrimo, nes Daugiausia pastangų šiandien pareikalavo

Mokymosi veiklos, proceso bei rezultatų reflektavimu siekiama:

- įvertinti mokymosi veiklą ir rezultatus, nustatyti sėkmės ir nesėkmės priežastis;
- numatyti, ką kitą kartą atlikdamas panašaus pobūdžio užduotį vaikas turėtų daryti kitaip;
- remiantis veikloje įgyta patirtimi kelti naujus mokymosi uždavinius.

Taigi tėvų pateikiami klausimai, raginimas ieškoti atsakymų remiantis įvairiais šaltiniais, pagalba analizuojant mokymosi procesą skatina vaiko mąstymą ir įsitraukimą į mokymąsi. Nuolat kuriant kritinį mąstymą skatinančią aplinką, ilgainiui kritinis mąstymas taps įgūdžiu.

Literatūra

1. About.com informacija, interneto prieiga: <http://discipline.about.com/od/teachingnewskills/a/Teach-Kids-Problem-Solving-Skills.htm>.
2. About.com informacija, interneto prieiga: <http://parentingteens.about.com/od/talktoyourteen/fl/How-to-Teach-Your-Teen-Problem-Solving-Skills.htm>.
3. *Anorexia nervosa Lietuvoje?*, interneto prieiga: http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index038d.html?show_content_id=352.
4. *Bright Horizons Family Solutionships*, interneto prieiga: <http://www.brighthorizons.com/family-resources/e-family-news/2014-developing-critical-thinking-skills-in-children/#sthash.qbCRQRl6.dpuf>.
5. Bukantienė J., Girdzijauskienė R., Jarienė R., Penkauskienė D., Sruoginis L. V., *Mokinių kūrybiškumo ugdymo lietuvių (gimtosios) kalbos pamokose metodika*, Vilnius: Šiuolaikinių didaktikų centras, 2013, p. 166.
6. Dewey J., *The Child and Curriculum*, Chicago: University of Chicago Press, 1902.
7. Dweck C. S., *Mindset: How You Can Fulfil Your Potential*, New York: Random House, 2007.
8. Ennis R. H., „Teaching For Higher Order Thinking“, *Theory into Practice*, 1993, 32 (3), p. 181.
9. Facione P. A., Facione N. C., Giancarlo C. A., „The Disposition toward Critical Thinking: Its Character, Measurement, and Relationship to Critical Thinking Skill“, *Informal Logic*, 2000, 20 (1), p. 61–84.
10. Freire P., *Kritinės sąmonės ugdymas*, Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 159.
11. Indrašienė V., Žibėnienė G., *Pasiekimų vertinimas ir įsivertinimas*, Vilnius, 2014.
12. *Kaip kovoti su paauglių problemomis*, interneto prieiga: <http://lzinios.lt/lzinios/Santykiai-ir-seima/kaip-kovoti-su-paaugliu-problemomis/68511>.
13. Kooster D., „Kas yra kritinis mąstymas“, *Permainos*, 2001, p. 36–40.
14. Kuraitė-Žičkė E., *Vaikų konfliktai darželyje – kaip juos spręsti?*, interneto prieiga: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-03-26-egle-kuraite-zicke-vaiku-konfliktai-darzelyje-kaip-juos-spresti/115382>.
15. Lipmann M., *Thinking in Education*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 304.
16. Meredith K. S., Steele J. L., *Classrooms of Wonder and Wisdom: Reading, Writing and Critical Thinking for the 21st Century*, California: Corwin Press, 2011, p. 172.
17. Meredith K. S., Steele J. L., Temple Ch., Scott W., *Kritinio mąstymo ugdymo per visą mokymo programą schema: I-VIII vadovai*, Vilnius, 1997.
18. *Minčių žemėlapių semantika*, interneto prieiga: <http://mokovas.wordpress.com/2012/05/09/minciu-zemelapio-semantika/>.
19. Paul R., Elder L., *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life*, Boston: Pearson Education, 2012, p. 483.
20. Penkauskienė D., *Kritinio mąstymo ugdymas: teorija ir praktika*, Vilnius: Garnelis, 2001.
21. Pollard A., *Refleksyvusis mokymas: veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*, Vilnius: Garnelis, 2006.
22. *Problemy sprendimas: neformaliojo suaugusiųjų mokymo(si) modulis*, lietuviškam leidimui adaptavo ir parengė Liutauras Degėsys, Rasa Aškinytė-Degėšienė, Vilnius: Ugdymo plėtotės centras, 2013, interneto prieiga: http://www.suaugusiujuvietimas.lt/uploads/file/Problemu%20sprendimas_Knyga_A4_SP_.pdf.
23. „Tėvų į(s)traukimas į vaikų ugdymą“, *Švietimo problemas analizė*, 2012, 8 (72).
24. The GlobalPost informacija, interneto prieiga: <http://everydaylife.globalpost.com/openended-questions-ask-child-his-day-school-10044.html>.
25. Vācāreṭu A. S., Steiner F., Kovacs M. (red.), *Inovatyvūs būdai suaugusiųjų motyvavimui mokytis*, KMUSR Tarptautinis konsorciūmas, 2011, p. 78.
26. Woerkom M., *Critical Reflection at Work: Bridging Individual and Organizational Learning*, Enschede: Twente University Press, 2003.